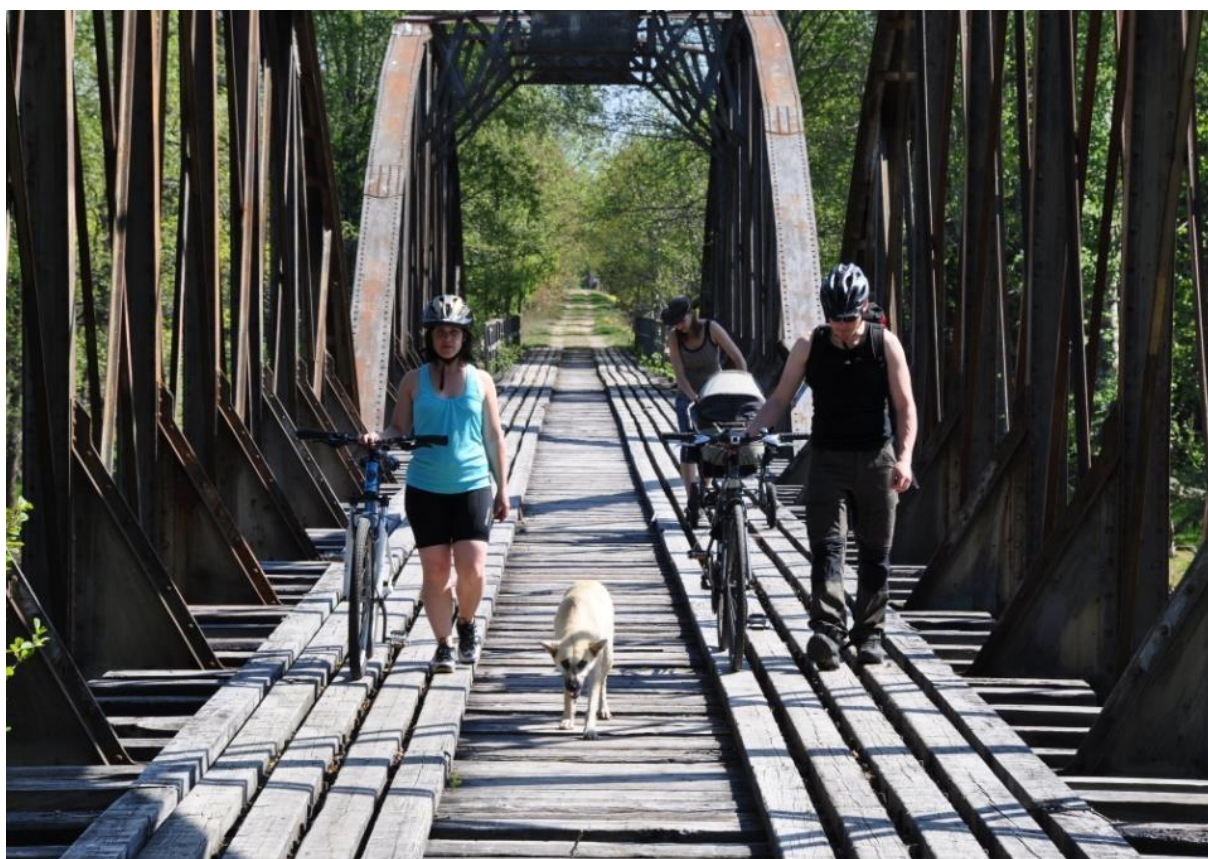

Lokal utvecklingsstrategi för Leader Nedre Dalälven 2023 – 2027

**Medfinansieras av
Europeiska unionen**

Sammanfattning

Leader Nedre Dalälvens utvecklingsområde sträcker sig över nio kommuner i fyra län. Från Säter, Hedemora och Avesta kommuner i Dalarnas län via Sala i Västmanland fortsätter området med Heby, Tierp och Älvkarleby kommuner i Uppsala län. Gävle och Sandvikens kommuner ingår med Hedesunda respektive Österfärnebo gamla socknar och genom hela området rinner Dalälven.

Nedre Dalälven utmärker sig med sina mycket höga naturvärden. I mitten av området ligger Färnebofjärdens nationalpark och därtill finns tre Ramsarområden; samt ett stort antal naturreservat och Natura 2000-områden utplacerat över hela området. Mötet mellan yrkesmän på olika nivåer och med olika ursprung har genom tiderna satt bestående spår i områdets kultur. De historiska avtrycken framträder inte minst i de gamla bruken, byarna och i det öppna odlingslandskapet.

De höga natur- och kulturvärdena i Nedre Dalälven ligger till grund för att det av Unesco är utsett till biosfärområde. Biosfärområde Älvlandskapet Nedre Dalälven fungerar som modellområde för hållbar utveckling, och omfattar samma geografiska yttre gränser som leaderområdet. Mot bakgrund av detta fick strategiprocessen redan från ett tidigt skede ett stort fokus på hållbar utveckling och Agenda 2030. Hållbar utveckling följer bakgrund, vision, mål och insatsområden som en röd tråd genom hela dokumentet.

Strategiprocessen har tagit hänsyn till kommunala översiktsplaner och program samt de fyra regionala utvecklingsstrategier som berör området. Framför allt har den dock genomsyrats av ett omfattande lokalt förankringsarbete. Ett stort antal lokala träffar har genomförts i de nio berörda kommunerna. Områdesövergripande möten har genomförts med LAG och medlemmarna i Leader Nedre Dalälven samt medlemmarna i Nedre Dalälvens Intresseförening. Sammantaget har cirka 250 personer deltagit i processledda workshoppar och arbetat fram material till den SWOT-analys som utgör huvudparten av underlaget till följande vision, mål och insatsområden:

Vision: *”Tillsammans skapar vi en välkomnande och smart landsbygd där utveckling sker med hänsyn till naturen”*

Mål: *Ett hållbart område, Livskraftiga bygder, En stark besöksnäring*

Insatsområden: *Lokal utveckling, Smarta bygder, Entreprenörskap & Innovation, Klimat & Miljö samt Hållbar besöksnäring*

De övergripande principerna *hållbar utveckling, likabehandling och icke-diskriminering* samt *jämställdhet mellan kvinnor och män* beaktas i hela strategin. Leadermetoden med dess sju principer: *Lokal strategi, Underifrånperspektiv, LAG, Innovation, Integrerade insatser, Nätverk* och *Samverkan* är dock den allra viktigaste för att uppnå vår vision.

Summary

The Local Development Strategy (LDS) for Leader Nedre Dalälven covers the geographical area of four different counties and reaches from the foothills of the Dalarna mountains in the west to the shores of the Baltic Sea in the east. It is covered by the seven municipalities of Säter, Hedemora, Avesta, Sala, Heby, Tierp and Älvkarleby as well as the two parishes, Österfärnebo in Sandviken municipality and Hedesunda in Gävle municipality. The total population of 121 000 in an area of 7588 square kilometres makes the population density 16 inhabitants per square kilometres.

Unique Topography and Cultural Assets:

The river Dalälven runs through the area and constitutes the border zone between the northern and southern flora and fauna of Northern Europe. The area is particularly distinguished by its high natural and cultural values and was in 2011 designated by UNESCO as a Biosphere Reserve. Large sections are nature reserves, Ramsar or Nature 2000 areas, and the Färnebofjärden National Park is situated in the centre of the area. Historically, tradesmen from different trades and times have put their marks on the area, particularly in the old industrial sites and villages as well as in the cultural landscape.

Focusing on Sustainability:

A Biosphere Reserve is a model area for sustainable development. Nedre Dalälven River Landscape Biosphere Reserve has the same geography as our Leaderarea. With that in mind our LDS process has focused on Agenda 2030 and sustainable development as an integrated part of our whole strategy.

In the process we have consulted with municipalities and regions regarding their plans and development programmes, although our main focus has been on people at the local level and their needs and opportunities. Extensive local processes have been implemented in all our municipalities, as well as regional SWOT-meetings. Around 250 persons and 119 organisations have attended and contributed to our LDS and the choice of our vision, objectives and focus areas:

Vision: *”Together we create a welcoming and smart countryside where local development takes place with consideration of nature”*

Objectives: *A sustainable area, Viable villages, Thriving rural tourism*

Focus areas: *Community Development, Smart Villages, Entrepreneurship & Innovation, Climate & Environment and Sustainable Tourism*

The overarching principals: sustainable development, equal treatment and non-discrimination as well as gender equality, are considered throughout the strategy. The Leader approach with its seven principles: *Bottom-up approach, Area-based approach, the Local partnership, an Integrated and multi-sectorial strategy, Networks, Innovation and Cooperation* is the most important factor to achieve our vision.

Innehåll

Lokal utvecklingsstrategi för Leader Nedre Dalälven 2023 – 2027	1
1 Landsbygdsutveckling genom Leader	5
2 Strategins framtagning	5
3 Utvecklingsområdet	9
3.1 Tabell med statistik	9
3.2 Områdesbeskrivning	9
3.3 Behov och utvecklingsmöjligheter	15
4 Mål, insatsområden och indikatorer	18
4.1 Vision	18
4.2 Mål	19
4.3 Insatsområden	21
4.4 Indikatorer och målvärden	24
EU:s resultatindikatorer	26
Nationella indikatorer	27
Lokala indikatorer	30
5 Genomförande	36
5.1 Kommunikation	36
5.2 Urvalsprocess	37
5.3 Samordning och samarbete med andra aktörer	37
5.4 Effekter	39
5.5 Hur främjar strategin innovation?	40
5.6 Övergripande principer	41
6 Organisation	43
6.1 Partnerskapet och föreningen	43
6.2 Föreningens styrelse	43
6.3 Drift – den operativa verksamheten	45
7 Uppföljning och utvärdering	46

1 Landsbygdsutveckling genom Leader

Denna strategi bidrar till utveckling av den lokala landsbygden genom leadermetoden. Lokalsamhället har varit delaktiga i framtagandet och strategin genomförs i samverkan mellan privata, ideella och offentliga aktörer. Leader är ett verktyg för landsbygdsutveckling inom EU och Sverige, därmed bidrar strategin även till den regionala och nationella landsbygdsutvecklingen.

Strategin utgår ifrån det lokala perspektivet där analys av områdets utvecklingsbehov och möjligheter samt samordning med andra handlingsplaner och utvecklingsstrategier i området ligger till grund för strategins mål och insatsområden. Eftersom Leader finansieras av stöd från EU genom Europeiska jordbruksfonden för landsbygdsutveckling är målen i strategin också utformade att rymmas inom målen för EU:s gemensamma jordbrukspolitik.

Urvalskriterier och processer för projekturval är utformade att stödja strategins mål och insatsområden. På så sätt bidrar alla projekt som prioriteras genom denna strategi både till den lokala utvecklingen av området och till målen för EU:s gemensamma jordbrukspolitik.

2 Strategins framtagning

I Nedre Dalälvsområdet började arbetet med lokal utveckling redan 1986 då kommuner, markägare och entreprenörer tillsammans bildade Nedre Dalälvens Intresseförening. Syftet var att främja inflyttning, turism och företagande med bas i områdets värdefulla natur- och kulturmiljöer. En annan viktig aspekt var att beakta medlemmarnas och de areella näringarnas intressen. Detta blev sedan grunden till att Leader+ Nedre Dalälven bildades under programperioden 2000 – 2006. Tillsammans har vi alltsedan dess arbetat med liknande frågor under ytterligare två programperioder. Vissa justeringar av det geografiska området har gjorts mellan programperioderna, men huvudsakligen är området detsamma än idag. Det geografiska området sammanfaller även med Biosfärområde Älvlandskapet Nedre Dalälven, utsett av Unesco 2011 med Nedre Dalälvens Intresseförening som huvudman. Till viss del har denna strategi tagits fram parallellt med 10-års utvärderingen av biosfärområdet.

I Leader Nedre Dalälven har diskussioner om den nya strategin pågått under en längre tid och LAG påbörjade den konkreta strategiprocessen i slutet av 2019 genom att slå fast en ambitiös plan i flera steg för arbetet. Syftet med planen var att få en fast grund att stå på och tillräckligt med tid för att arbeta metodiskt med framtagandet av strategin.

Då vårt leaderområde spänner över nio kommuner i fyra län har vi ett stort antal aktörer, planer och program att ta hänsyn till. Vi har valt att först och främst jobba med de lokala behov som framkommit och att utgå från leadermetoden i alla avseenden när vi skrivit denna strategi. Vi har tagit hänsyn till önskemål och synpunkter om en mer konkret och lättförståelig strategi, vilket också stämmer väl överens med våra egna önskemål baserat på vår erfarenhet av att arbeta med Leader i de tre föregående programperioderna.

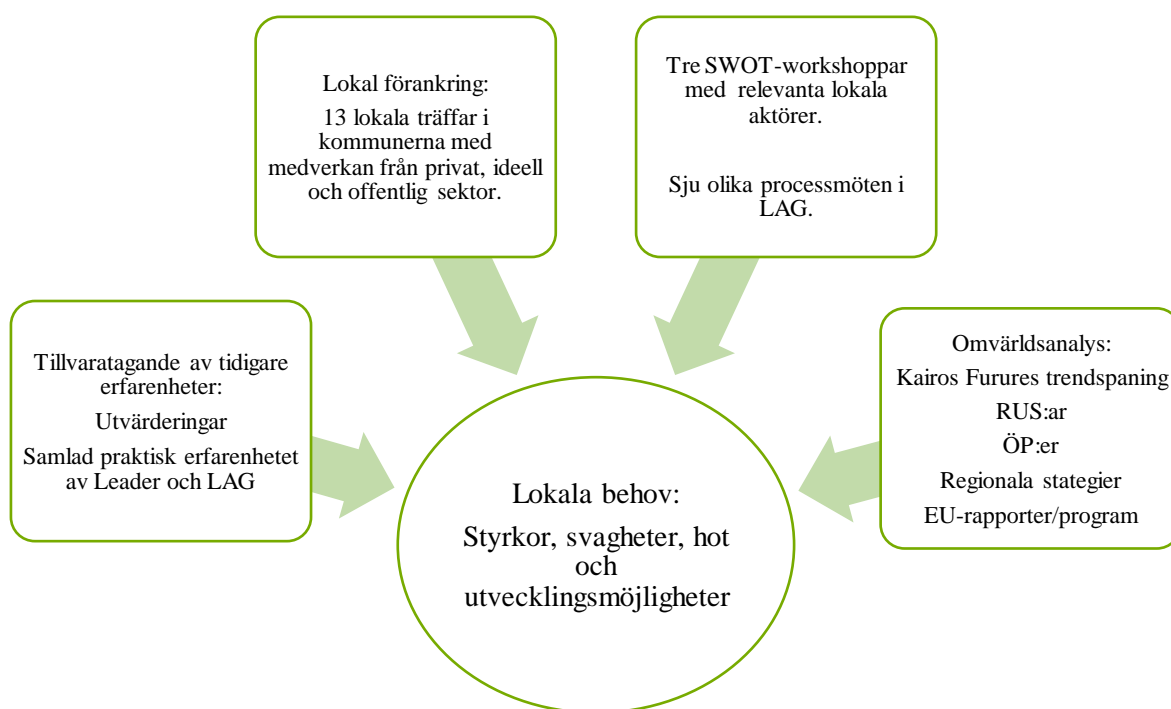
De kommunala översiktsplanerna och programmen stämmer generellt väl med det som vi fokuserar på i denna strategi och detsamma gäller för de fyra regionala utvecklingsstrategierna som vi har tagit hänsyn till.

Då vårt leaderområde sammanfaller med Biosfärområde Älvlandskapet Nedre Dalälven är självklart fokus på hållbar utveckling och Agenda 2030 en betydande del av strategin, något som i sig sammanfaller väl med de regionala utvecklingsstrategierna.

Strategiprocessen utgår från en bas av lokala träffar och workshops med för Nedre Dalälven relevanta aktörer. Vi har även använt oss av vår erfarenhet av leaderarbete från tidigare programperioder genom att bland annat ta hänsyn till genomförda utvärderingar. Till detta lades ett omvärldsanalysarbete för att bättre skapa förståelse för yttre skeenden som påverkar och kan komma att påverka området.

Sammantaget mynnade den första delen av processen ut i ett antal lokalt förankrade behov och utmaningar, men även ett antal prioriterade insatsområden där Leader och leadermetoden kan bidra till områdets utveckling.

Den första delen i strategiprocessen kan sammanfattas enligt nedan:

Lokal förankring

Det första fysiska mötet med lokala aktörer hölls i Avesta den 9 mars 2020. Pandemin satte dock stopp för allt vidare arbete i denna form och LAG arbetade i stället med interna processer under hösten 2020. I januari 2021 inleddes därefter ytterligare tolv lokala strategiprocesser ute i kommunerna. Sammantaget har cirka 250 personer deltagit i processledda workshoppar och arbetat fram underlag till vår SWOT.

De lokala processerna har letts av LAG-ledamöter och kommunala representanter, både politiker och tjänstemän. Till varje träff bjöds olika typer av nätverk in beroende på lokala förhållanden i respektive kommun. Samtliga lokala möten utgick från samma frågeställningar utifrån behov och möjligheter:

Vilka behov och möjligheter finns:

- Lokalt i Din bygd?
- I Din kommun som helhet och dess landsbygd speciellt?
- I Nedre Dalälvsområdet?
- Generellt på landsbygden?

Utifrån svaren fick deltagarna sedan arbeta vidare med frågor som:

- Vilka av dessa engagerar människor till att bidra?
- Vilka av dessa passar in i Leadermetoden?
- Vilka kan skapa utveckling för er själva och andra?
- Var saknas resurser och var kan Leader göra störst skillnad?
- Hur skulle en bra Leaderstrategi se ut?
- Vilka typer av insatser ska vi prioritera i framtiden?

Som ett resultat av dessa 13 träffar, med medverkan från privat, offentlig och ideell sektor, identifierades de tre sektorernas lokala behov och områdets viktigaste lokala styrkor, svagheter, utvecklingsmöjligheter och hot pekades ut.

Parallellt med de lokala strategiprocesserna har tre separata SWOT:ar genomförts; i LAG, på Leader Nedre Dalälvens årsstämma samt på Nedre Dalälvens Intresseförenings årsstämma. I samtliga tre fall har representanter för privat, ideell och offentlig sektor från våra fyra län och nio kommuner varit delaktiga.

Tillvaratagande av tidigare erfarenhet

Tidigare erfarenheter av leaderarbete har gett oss god insikt i vad den lokala nivån önskar sig och med det hur en framgångsrik strategi bör vara uppbyggd.

Tydliga men breda strategier med viss möjlighet till flexibilitet är en förutsättning för att kunna bedriva utvecklingsarbete baserat på vad de lokala intressenterna vill jobba med. Även möjligheten att snabbt kunna styra om insatser efter olika skeenden i omvärlden är något vi ser som nödvändigt för att möjliggöra en utveckling under hela programperioden. Något som

upplevs positivt av de som vänder sig till oss är möjligheten att kunna arbeta med olika former av stöd, både småstöd, vanliga projekt samt att vara del av större områdesövergripande projekt. Internationell samverkan har varit och är ytterligare en möjlighet till en bredare samverkan. Ett starkt leaderkontor är en förutsättning för att kunna genomföra strategin genom informationsinsatser, stöd till projektägare, samverkan för att uppnå synergieffekter samt kontakter med myndigheterna.

Vi har tagit hänsyn till flera utvärderingar som genomförts, bland annat vår egen halvtidsutvärdering samt vår utvärdering av projektet ”Ung i Nedre Dalälven”, men även 10-årsutvärderingen av Biosfärområde Älvlandskapet Nedre Dalälven.

Leader Nedre Dalälven jobbade under programperioden 2014 – 2020 med flera av EU:s fonder; Jordbruksfonden för Landsbygdsutveckling, Regionala utvecklingsfonden samt Socialfonden. Områdets aktörer hade även tillgång till Havs- och fiskerifonden via Leader Gästrikebygden. Våra erfarenheter från dessa fonder och vad de kan åstadkomma tar vi med oss in i nästa programperiod. Vi ser att de flesta åtgärder som var möjliga inom flerfondsmodellen går att genomföra trots att vi nu bara kan jobba med Europeiska jordbruksfonden för landsbygdsutveckling, även kallad Landsbygdsfonden.

Omvärldsanalys

Som underlag till omvärldsanalysen har vi använt oss av regionala utvecklingsstrategier och kommunala översiktsplaner men även regionala livsmedels- och skogsstrategier. Kairos Futures trendspaning, European Long Term Rural Vision samt konceptet Smart Villages har stått för inspiration och kunskap till strategiarbetet.

Samordningen mellan dessa olika strategier, planer och program och Leader Nedre Dalälvens strategi har huvudsakligen skett genom inläsning av material. De regionala utvecklingsstrategierna berör frågor som ett hållbart samhälle, levande landsbygd med god service och stärkt besöksnäring. Dessa frågor är också återkommande i SWOT:arna, som ligger till grund för de valda målen och insatsområdena. De kommunala översiktsplanerna och programmen visar också tydligt på behovet av kunskap kring biosfärområdet, liksom vikten av en levande landsbygd.

Den fortsatta strategiprocesen

Nästa steg i processen innebar att LAG gemensamt tog del av den samlade omvärldsanalysen, resultaten från de lokala träffarna och workshoparna samt den samlade erfarenheten. Materialet analyserades för att kunna formulera ett antal gemensamma mål och inriktningar för partnerskapet att arbeta vidare med.

En strategiskrivningsgrupp tillsattes bestående av personal på leaderkontoret, verkställande utskottet samt en extern konsult. De arbetade fram ett första utkast på vision, mål och insatsområden, som därefter bearbetades av LAG med hjälp av en extern processledare. Detta underlag skickades ut på en bred remiss.

LAG Leader Nedre Dalälven 3 fattade beslut om att anta strategin den 6 oktober 2021.

3 Utvecklingsområdet

3.1 Tabell med statistik

Ämnesområde	Variabel	Värde	
Områdets storlek	Antal invånare	121 439 personer	
	Storlek i km ²	7587,6 km ²	
	Invånare per km ²	16 invånare/ km ²	
Befolkningsstruktur	Andel av befolkningen som är utrikes född	14 %	
	Andel av befolkningen i intervallerna (%):	Kvinnor	Män
	<i>0-15 år</i>	9 %	9 %
	<i>16-24 år</i>	4 %	5 %
	<i>25-44 år</i>	11 %	12 %
	<i>45-64 år</i>	13 %	13 %
	<i>65- år</i>	13 %	12 %

3.2 Områdesbeskrivning

Leader Nedre Dalälvens område sträcker sig över nio kommuner i fyra län. Från Säter, Hedemora och Avesta kommuner i Dalarnas län via Sala i Västmanland fortsätter området med Heby, Tierp och Älvkarleby kommuner i Uppsala län. Gävle och Sandvikens kommuner ingår med Hedesunda respektive Österfärnebo gamla socknar och genom hela området rinner Dalälven.

Geografi

Området utgörs till övervägande del av ett av landets största slättlandskap, som omfattar södra Dalarna, södra Gästrikland samt nordliga delar av Västmanland och Uppland. Hela detta område har efter istiden varit beläget under havsytan och är idag till stora delar skogbevuxet med särskilt i det älvnära området betydande inslag av våtmarker. I hela detta landskap finns närheten till vatten, med allt från mindre åar, slätt- och skogsjöar till Dalälven och Östersjön.

I nordväst i kommunerna Säter, Hedemora och Avesta breder ett omfattande öppet jordbrukslandskap ut sig. Likaså är fallet i söder i kommunerna Tierp, Heby och Sala. Även i de delar som ingår i Sandvikens och Gävle kommuner öppnar sig landskapet och ansluter till Gästriklands öppna jordbrukslandskap.

I öster når området ut till Södra Bottenhavet. Den flikiga kusten utgörs av Tierps och Älvkarleby kommuner där Hållnåshalvön i Tierps kommun har en kuststräcka på 50 km. Kusten innehåller flera gamla och vackra fiskelägen, men saknar större hamnar. I området finns en landhöjning som påverkar dessa kuststräckor.

Området gränsar mot nuvarande Leader Gästrikebygden och Leader DUO Dalälvarna i norr, Leader Mälardalen och Leader Upplandsbygd i söder. I väster gränsar det mot det tidigare Leader Bergslagen.

Nedre Dalälven utmärker sig i fråga om natur- och kulturmiljöer, och redan 1975 utsågs området som primärt rekreationsområde av nationellt intresse för turism och friluftsliv. Dessa kvaliteter befestades 2011 när Unesco, FN:s organ för utbildning, vetenskap och kultur utnämnde Nedre Dalälven till biosfärområde. Syftet med biosfärområdet är att fungera som modellområde för social, ekonomisk och miljömässig hållbarhet vilket stämmer väl överens med de övergripande målen för Leader och Agenda 2030. De yttre geografiska gränserna är desamma för biosfär- och leaderområdet.

De mycket höga naturvärdena vid Nedre Dalälven har skapats av älven samt mötet mellan nordligt och sydligt i svensk natur. Inget område i Skandinavien har så stor artrikedom av ryggradsdjur (däggdjur, fåglar och fiskar).

I hjärtat av området ligger Färnebofjärdens nationalpark med dess 200 öar och skär, åtskilda av forsområden. Miljön präglas av periodiska översvämningar som ger upphov till värdefulla svämskogar. Här återfinns norrländska myrmarker och barrskogar tillsammans med sydliga lövskogar som har inslag av ek och lind. Utöver nationalparken finns det ett stort antal naturreservat och Natura 2000-områden utspridda över hela området. För att nämna några naturreservat: Säterdalen, Lilla Älvgången (Hovran), Hälleskogsbrännan, Östa, Båtfors, Billudden, naturreservaten på Hållnäshalvön samt Ramsarområdet Svartådalen och dess Natura 2000-områden.

Det öppna småskaliga odlingslandskapet, där människor verkar och bor, domineras av ett stort antal byar som oftast tillkom vid medeltidens slut. Den öppna marken har ungefär samma utbredning som på de äldsta lantmäterikartorna från 1600-talet och ger området dess speciella prägel.

Mötet mellan yrkesmän på olika nivåer och med olika ursprung har genom tiderna satt bestående spår i områdets kultur. I Garpenberg i Hedemoras kommun har gruvdrift pågått kontinuerligt sedan tidig medeltid och i Sala kommun återfinns det populära besöksmålet Sala Silvergruva. Det finns även ett stort antal bevarade bruksmiljöer från 1600-talet och framåt. Några av de mer välkända miljöerna är Söderfors bruk, Gysinge bruk, Lövestabruk, Älvkarleö och Koppardalen. Områdets historiska samhörighet och identitet beskrivs närmare i *Landskapet mellan landskapen*¹.

Näringsliv, infrastruktur, service och föreningsliv

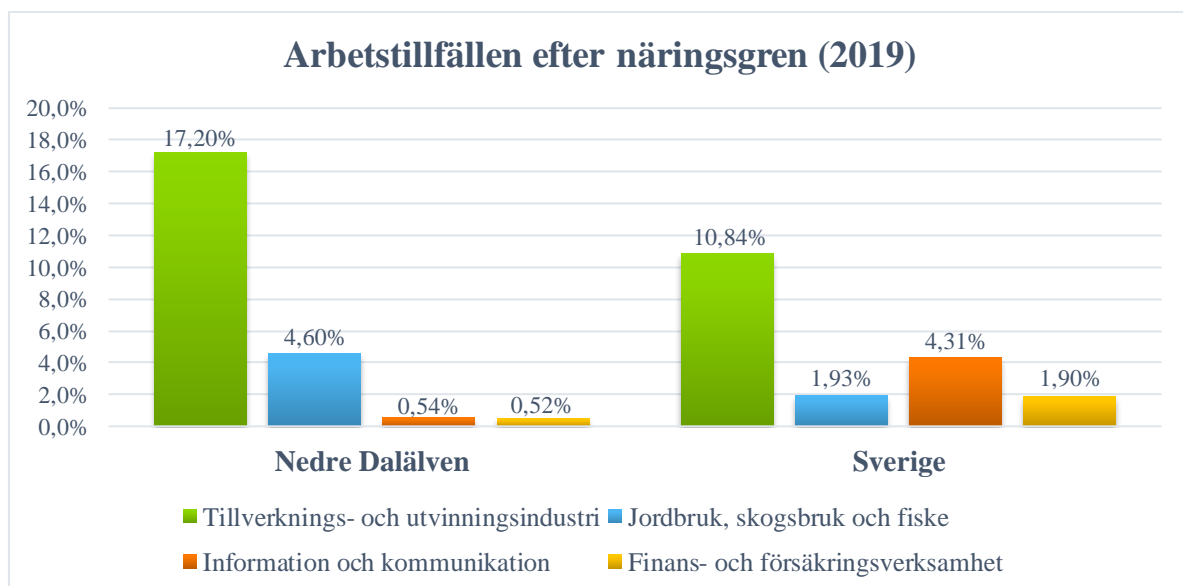
Näringslivet bygger vidare på den långa traditionen av industriverksamhet vilken baseras på naturliga förutsättningar i form av skog, malm och rinnande vatten. Det finns fortfarande kvar världsledande stålverk, gruvor och pappersbruk i området, men i dessa näringar, liksom i annan industriell verksamhet, pågår fortlöpande nödvändig rationalisering, som medför att antalet arbetstillfällen under främst andra halvan av 1900-talet minskat. Många företag har

¹ [Landskapet mellan landskapen](#)

också blivit uppköpta av internationella företag, vilket påverkat den starka lokala förankring som historiskt funnits i bygderna.

Historiskt har vattenkraften varit en viktig förutsättning för den lokala energitillförseln och för att skapa arbetstillfällen. Idag sker kraftverksdriften huvudsakligen på distans och ger mycket få arbetstillfällen till lokalerna där kraftverken är belägna. Kraftnätens sammankoppling innebär också att energin är en resurs som samhället delar på och industrierna behöver inte längre ligga i direkt anslutning till dessa. Infrastrukturen för det nationella stamnätet bygger dock till stor del på utbredningen av industrier och kraftverk. Detta medför att mycket energiintensiv industri även fortsättningsvis behöver ligga i nära anslutning till stamnätet, vilket i sin tur har lett till att området tilldragit sig mycket stort intresse för etablering av datacenter de senaste åren. Ytterligare faktorer som bidragit till intresset är det svala klimatet, och tillgången på vatten. Vattnet som resurs är något som blivit en allt större fråga i området med anledning av vattenkraftens miljöpåverkan och de allt hårdare krav som ställs på den, men även på grund av ökade behov och krav från fisket, besöksnäringen och friluftslivet.

De traditionella gröna näringarna jordbruk, skogsbruk och yrkesfiske spelar även de en fortsatt betydande roll för sysselsättningsgraden och den lokala andan i Nedre Dalälven. Det framgår inte minst av nedanstående tabell där det går att utläsa att 4,6% av de förvärvsarbetande är sysselsatta i dessa näringar vilket kan jämföras mot riksgenomsnittet på 1,93%, det vill säga nästan 2,5 gånger högre. Vidare går att utläsa tillverknings- och utvinningsindustrin i sin tur står för 17,2% och sysselsätter mer än en sjättedel av den arbetsföra befolkningen i området. I tabellen listas även ett par näringar som är kraftigt underrepresenterade i området. Till exempel information och kommunikation som sysselsätter 4,31 % av Sveriges befolkning, i Nedre Dalälven sysselsätter denna näring endast 0,54%.

(%, Källa: SCB. Hämtad 2021-08-17.)² Statistik för Gävle och Sandviken redovisas inte i ovanstående figur då centralorterna för dessa inte ingår i leaderområdet. Arbetstillfällen baseras på månatliga arbetsgivardeklarationer på individnivå (AGI).

² [SCB \(RAMS\)](#) (2019)

De arbetstillfällen som försvunnit från basnäringarna har bara till viss del kunnat fångas upp inom näringslivet, vilket medfört att delar av området haft utflyttning främst till de närbelägna Stockholm och Mälardalsområdet de senaste 50 åren, med befolkningsminskning som följd i hälften av leaderområdets kommuner. I kombination med en för liten ökning i de kommuner som haft befolkningsökningar, gör detta att området som helhet inte kunna hålla sin befolkningsandel gentemot övriga Sverige.

De senaste 10 åren har dock befolkningen ökat i området, till viss del tack vara inflyttning från andra länder, men de negativa födelsenettona är en långsiktig utmaning för området. Samhällsviktiga funktioner som service och infrastruktur är förutsättningar för inflyttning och för att människor ska välja att bo kvar. Men tillgången till service både i och utanför tätorterna har minskat i Nedre Dalälven under det senaste årtiondet, liksom på många andra ställen i Sverige. De flesta lokala bankkontor har sedan länge flyttat in till tätorterna, eller försvunnit helt från kommunen. Lanthandeln har minskat till förmån för de större kedjorna med butiker i tätorten eller större handelsplatser. Även bensinmackar med service har försvunnit från flera mindre orter i området.

Den unika landskapskaraktären med det öppna odlingslandskapet, skogarna, älven, kusten, havet och närheten till storstadsregioner är kanske de starkaste faktorerna för att flytta till Nedre Dalälven. Det är också något som är friluftslivet, besöksnäringen och föreningslivet till gagn.

I en turistisk förstudie som genomfördes i leaderområdet under den föregående programperioden kontaktades 245 turistföretag i området där 109 av dessa svarade på en enkät. Av svaren framkom att det finns en framtidstro och att 90% av företagen vill växa. Könsfördelningen hos de svarande var 55% kvinnor och 45% män. Merparten av företagen (71%) i förstudien hade färre än två årsanställda.³

Till positiva förutsättningar för företagsetableringar, turism och inflyttning hör också det centrala och strategiska läget. Mer än en tredjedel av Sveriges befolkning, inklusive Storstockholm - Mälardalen, når området inom två timmars bil- eller tågresa. Ännu närmare, på ca en timmes tågresa, ligger Arlanda flygplats.

Det finns även goda förutsättningar att nå högutbildad arbetskraft genom de högskolor och universitet i Uppsala, Västerås, Borlänge, Falun och Gävle som ligger som i en ring runt området.

En stor andel av företagen i området upplever att företagsklimatet i de egna kommunerna är svagt. Företagsklimat, som drivs av Svenskt Näringsliv, skickar årligen ut enkäter till företag i Sveriges samtliga 290 kommuner. På en av de mer centrala frågorna i enkäten får företagen utifrån sina egna erfarenheter ge ett samlat betyg på deras upplevelse av att driva företag i

³ [Förstudie för turistprojekt i Nedre Dalälvsområdet](#) (2017)

kommunen. Utifrån den här skattningen placerar flera av kommunerna i Nedre Dalälven sig lågt.

Leader Nedre Dalälven har ett omfattande föreningsliv med ett brett utbud av föreningar inom olika intresseområden. De ideella föreningarna har en viktig roll att fylla för att skapa en rik fritid och god folkhälsa för områdets befolkning. Utöver detta fungerar de ofta som navet i utvecklingen av små orters samverkan med andra organisationer. På flera mindre orter i Nedre Dalälven har föreningar, i samverkan med offentlig sektor, tagit över driften av badplatser, skidspår, idrottshallar, fotbollsplaner o.s.v.

Stora delar av föreningslivet har under senare år haft svårt att rekrytera ledare och andra viktiga nyckelpositioner till sina organisationer. Detta beror i huvudsak på en negativ utveckling där allt färre unga tar uppdrag i föreningarna. Föreningslivet har också påverkats av pandemin som i många fall inneburit ett medlemsbortfall och försämrad ekonomi.

Föreningslivet spelar en mycket viktig roll för integration av nyanlända i närområdet, och dess betydelse har ökat ytterligare efter det stora antal asylsökande som kommit till Sverige efter flyktingkrisen 2015. På mindre orter i området har framför allt flera idrottsföreningar också fått ett större medlemsantal och bättre ekonomi tack vare ökad inflyttning av unga personer med utländsk härkomst. De positiva effekterna till trots är de nyanlända underrepresenterade bland aktiva föräldrar och ledare.

Demografi

Tabellen nedan visar siffror över folkökning och födelseöverskott för de kommuner i leaderområdet där tätorterna också ingår. Befolkningsförändringen i Nedre Dalälvs kommunerna har som tidigare nämnts till viss del påverkat området till följd av strukturrationaliseringen. Under den senaste 10-årsperioden har dock befolkningen ökat med 4,9%, vilket kan jämföras mot 8,7% för riket. Detta till viss del tack vare inflyttning från andra länder. Männen står för en betydligt större del av folkökningen än kvinnorna i området. För riket som helhet har vi ett positivt födelsenetto medan vi i vårt område har ett negativt födelsenetto. Detta ger konsekvenser för skola och omsorg och indikerar även en åldrande befolkning.

Folkmängd (2020)	Folkökning (2011-2020)			Födelseöverskott (2011-2020)	
	Kvinnor	Män	Totalt (%)	Totalt	Totalt (%) vs bef.
Leader Nedre Dalälven*					
117 296	2 352	3 412	4,9%	-1 611	-1,4%
Riket					
10 378 483	403 005	499 373	8,7%	230 400	2,2%

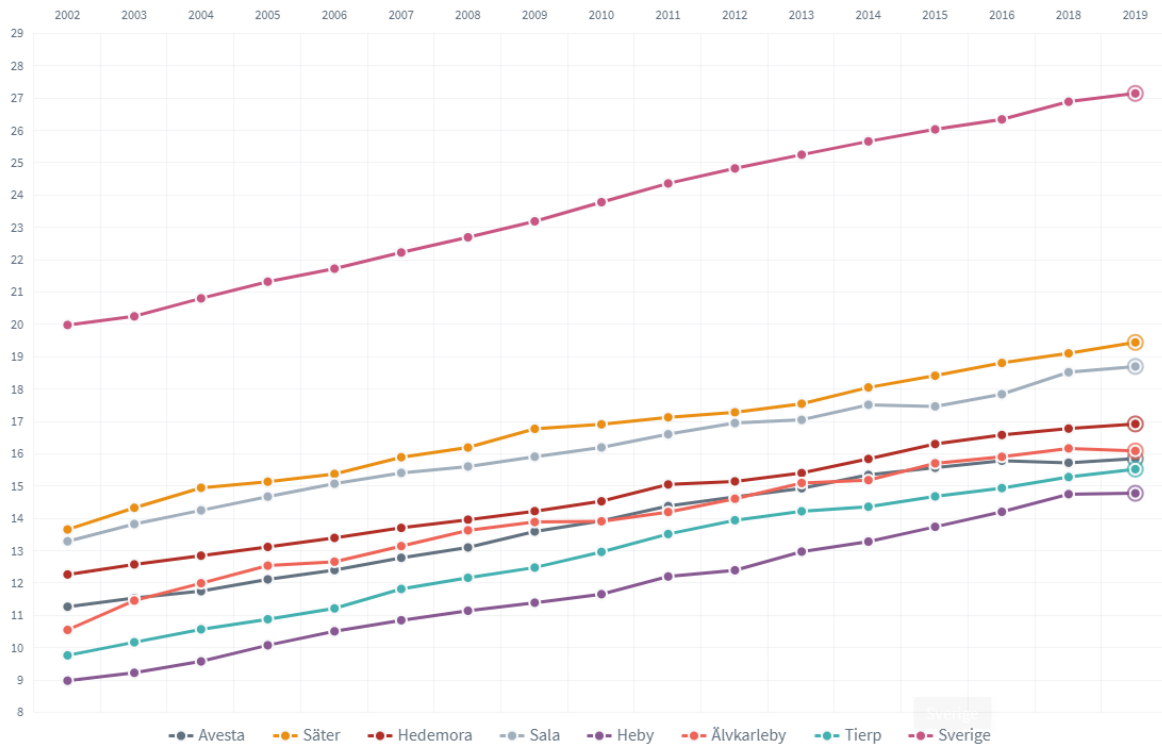
Källa: Statistikdatabasen, SCB. Hämtad 2021-09-18. *Gävle och Sandviken ej medräknade då tätorterna inte ingår i leaderområdet.

Det finns goda möjligheter att utbilda sig på högre lärosäten via de högskolor och universitet som ligger i anslutning till området. För boende i Heby, Sala och Tierp är det

pendlingsavstånd till Uppsala universitet och Mälardalens Högskola, boende i Säter, Hedemora och Avesta har möjlighet att pendla till Högskolan Dalarna och för Älvkarleby samt de delar som tillhör Gävle och Sandvikens kommuner är det nära till Högskolan Gävle.

STATISTIK (EFTERGYMNASIAL UTBILDNING, %, KÄLLA: SCB)

Högre utbildningsnivå

Andel av befolkningen som har eftergymnasial utbildningsnivå har ökat konstant för de berörda kommunerna ovan under perioden 2002 – 2019 och följer den nationella utvecklingen. Detta är till stor del ett resultat av att andelen som bor kvar och studerar på distans ökar, men också av att många som flyttat återvänder till sina ursprungskommuner efter avslutade studier.

Den digitala utvecklingen har under längre tid setts som en möjlighet för landsbygden att växa, inte minst genom det ständigt ökande utbud av digitala tjänster som underlättar distansarbete. Under pandemin har den här utvecklingen accelererats när allt fler människor fått ta till sig ny teknik med digitala möten och konferenser. Behoven av pendling och kontorsytor minskar när vi arbetar alltmer hemifrån och e-handeln ökat.

3.3 Behov och utvecklingsmöjligheter

I detta avsnitt redogör vi för de viktigaste och mest relevanta behov och utvecklingsmöjligheter som framkommit i det underlag vi fått fram under strategiprocessen. Underlaget gäller dels de regionala utvecklingsstrategier och de kommunala planer och program som berör området, men framför allt det omfattande förankringsarbete med lokala träffar som lett fram till SWOT-analysen. Vi har valt att inleda avsnittet med regionala utvecklingsstrategier och kommunala översiktsplaner för att sedan under ”Styrkor, svagheter, möjligheter och hot” komma in på redogörelsen av resultaten av SWOT-analysen. Det är redogörelsen av SWOT:en som väger tyngst i det här avsnittet och där de regionala och kommunala strategierna och planerna ska ses som en bakgrund mot vilket SWOT-analysen bygger vidare på. Redogörelsen och analysen under ”Styrkor, svagheter, möjligheter och hot” kopplar sedan i efterföljande kapitel om vision, mål och insatsområden.

Regionala utvecklingsstrategier

I området möts de fyra länen Dalarna, Västmanland, Uppsala och Gävleborg. För att se närmare på de olika regionernas möjligheter och behov har respektive regions utvecklingsstrategi gått igenom. Det finns lokala behov som utmärker sig hos de olika regionerna, men på flera punkter ligger man också nära varandra.

Den starkaste gemensamma nämnaren är att samtliga regioner antingen i sin vision eller bland sina målområden belyser vikten av ett hållbart samhälle. Begreppet hållbarhet kopplas i de olika RUS:arna till alltifrån en hållbar kunskapsregion, arbetsmarknad, besöksnäring och en sammanhållen region, men framför allt till hållbar tillväxt genom miljö- och klimatanpassning. Den vägledning som huvudsakligen hänvisas till är Agenda 2030 och dess globala hållbarhetsmål. Region Uppsala har till och med namngett hela sin RUS ”Regional utvecklingsstrategi och Agenda 2030-strategi”. Den tydliga målbild som regionerna ger kring arbetet med hållbarhet är något som stämmer mycket väl överens med Nedre Dalälven som biosfärområde, det vill säga att fungera som modellområde för social, ekonomisk och miljömässig hållbarhet.

En annan av regionernas till stor del gemensamma prioritering och som också omfattas av landsbygdsprogrammets ramar är en levande landsbygd med god service. I detta avseende pekar flera av regionerna ut behovet av attraktiva miljöer, något som de menar stärker förutsättningarna för inflyttning men också är något som kan stärka besöksnäringen. Sammantaget främjar detta landsbygden och möjliggör service på platser med lågt befolkningsunderlag.

Kommunala översiktsplaner och program

Vi har även gått igenom de nio berörda kommunernas översiktsplaner utifrån olika ämnesområden och speciellt utifrån ett landsbygdsutvecklingsperspektiv. Dokumentens inriktning och upplägg varierar kraftigt eftersom de sträcker sig från år 2000 till år 2020. Detta medför till exempel att prioriteringen för klimatfrågan följer översiktsplanernas aktualitet. Klimatet med åtgärder kring klimatanpassning är högt prioriterat i de nyare

översiktsplanerna. Återkopplingen till biosfärområdet och biosfärområdet som bildades 2011 är mycket låg i de olika översiktsplanerna, men förväntas stärkas vartefter kunskapsläget kring biosfärområdet ökar i kommunerna och dokumenten blir mer aktuella.

En del av översiktsplanerna följer dock varandra på några punkter. Det främsta exemplet är begreppet LIS-områden (landsbygdsutveckling i strandnära läge) under temat levande landsbygd. Här ses stora behov och utvecklingsmöjligheter, vilket inte är förvånande då miljöer kring vatten finns fördelat över hela området med allt från slättsjöar, skogssjöar till Dalälven och Östersjön. En utveckling av LIS-områdena ökar inte bara förutsättningarna för inflyttning utan fyller även ett behov hos de turistaktörer som vill skapa nya attraktiva logienheter.

Styrkor, svagheter, möjligheter och hot

Det har genomförts ett antal lokala träffar som ligger till grund för resultaten i vår SWOT-analys (se bilaga 2), och omfattar enskilda träffar med: de nio berörda kommunerna, LAG och medlemmarna i Leader Nedre Dalälven samt medlemmarna i Nedre Dalälvens Intresseförening. Vid de olika mötestillfällena har deltagarna aktivt medverkat i SWOT:ar och lyft fram de styrkor, svagheter, möjligheter och hot som man ser i området utifrån sitt lokala perspektiv.

De **styrkor** som sammantaget rankats högst är naturen och att området är storstadsnära. Detta stämmer väl in i den bild som ofta kännetecknar Nedre Dalälven, och som också beskrivits närmare under områdesbeskrivningen.

I en trendsplanering som genomförts på uppdrag av Lokal Utveckling Sverige (LUS), spår Kairos Future att ett av de områden som det finns tydligast trender kring är naturen. Naturen sammanlänkas med utvecklingen inom andra områden, till exempel det växande fokus som finns kring hälsa och välbefinnande, men också till en ökad konsumtion av upplevelser, vilket skapar turismmöjligheter för landsbygden.⁴

Utmärkelsen till biosfärområde lyfts också fram i SWOT:arna som en av de främsta styrkorna. Utöver den status det ger till området ligger biosfärområdet med sitt hållbarhetsfokus också helt i linje med berörda regioners utvecklingsstrategier. Kairos Future sätter upp hållbarhet först i sin lista över tolv trender och uttrycker det enligt följande:

Samtliga samhällssektorer har gått från ord till handling för att åstadkomma ett mer ekonomiskt, socialt och ekologiskt hållbart samhälle. FN:s globala mål och Parisavtalet skapar en gemensam idé om hållbar utveckling.⁵

Samtidigt som biosfärområdet lyfts fram som en styrka hamnar okunskapen om det under listan över **svagheter**. En slutsats att dra av det är att det hade kunnat hamna ännu högre upp på listan över styrkor om fler varit medvetna om det. Andra svagheter som deltagarna pekat

⁴ [Kairos Future – Tolv trender för lokal utveckling](#)

⁵ a.a.

på i de respektive SWOT:arna är kollektivtrafiken och fiberutbyggnaden. Åtgärder kring den typen av större infrastruktursatsningar är dock något som utvecklingsstrategin inte bör omfattas av. Bristen på boende, service och arbetstillfällen samt en åldrande befolkning är andra svagheter som man belyser för området, vilka också är svagheter som är starkt kopplade till hur livskraftig landsbygden är.

I de lokala diskussioner som genomförts har vikten av samarbeten och samverkan prioriterats mycket högt och som något det finns stora **utvecklingsmöjligheter** kring. Det finns en lång tradition av samverkan på regional nivå genom Nedre Dalälvens Intresseförening, Leader och på senare år även inom biosfärområdet vilka alla omfattas av samma yttre gräns. Här finns det dock fortsatt mycket som kan utvecklas för att stärka regionen. Inte minst inom de hållbarhetsfrågor biosfärområdet står för. På det lokala planet skapar den digitala tekniken möjligheter för nya innovativa lösningar kring samverkan. En stor möjlighet att utveckla samverkan ges under insatsområdet ”Smarta bygder” där invånare tillsammans tar vara på de råvaror och den kompetens som finns lokalt.

Utöver samverkan och samarbete vilka ligger under ett mer övergripande tema, pekas besöksnäringen ut i SWOT-analysen som det området med högst utvecklingspotential. Närheten till flera storstadsregioner och med en utveckling som går mot att allt fler invånare i urbana miljöer söker sig till naturnära och hållbara upplevelser gör att området har mycket goda förutsättningar att stärka sin position som destination för besöksnäringen. En stark besöksnäring skapar en rad synergieffekter och inte minst utvecklingsmöjligheter för småföretagare. Småföretagande lyfts också upp enskilt i SWOT:en som något det finns stora möjligheter att utveckla.

Det finns även en rad **hot** mot landsbygdsutvecklingen. Under de största hot som SWOT-analysen listar återfinns klimatförändringarna, en negativ bild av landsbygden, indragen service, bostadsbrist och en minskning av antalet unga människor. Även hot av mer lokal karaktär lyfts fram, däribland de problem med översvämningsmygg som förekommer på många platser i området, och den energiexploatering samt vattenkraftsreglering som sker på flera håll.

Ovanstående analys av de styrkor, svagheter, möjligheter och hot som framkommit i SWOT-analysen med stöd av omvärldsläget och de behov som framkommit i de regionala och kommunala planerna och programmen ligger till grund för nästföljande kapitel om vision, mål och insatsområden.

4 Mål, insatsområden och indikatorer

4.1 Vision

"Tillsammans skapar vi en välkomnande och smart landsbygd där utveckling sker med hänsyn till naturen"

Tillsammans genom samverkan och engagemang mellan alla sektorer i samhället skapar vi ett levande område där nätverkande och utbyte av erfarenheter ger växtkraft.

Vi välkomnar nya invånare till området och stärker möjligheterna för alla till en god service och livskvalitet. Hit lockas också besökare för att uppleva hållbara upplevelser.

Smarta samarbeten leder till innovativa bygder där människor och företag går samman kring idéer som stärker bygden.

Vår rika natur är vårt hjärta, och är en viktig bas för utvecklingen av vårt område. Här får människor i alla åldrar och med olika bakgrund möjlighet att utvecklas utifrån sina egna önskemål och förutsättningar.

Tillsammans har vi skapat ett modellområde för hållbar utveckling; ekonomiskt, ekologiskt och socialt!

4.2 Mål

Dessa mål har huvudsakligen identifierats utifrån behoven i SWOT-analysen, men också utifrån omvärldsläget, de regionala och kommunala planer och program som berör området, samt utifrån den process som pågått i LAG Leader Nedre Dalälven under våren 2021.

Ett hållbart
område

Livskraftiga
bygder

En stark
besöksnäring

Förutom att målen svarar upp mot behoven som identifierats bidrar de även till att uppnå målen för Europeiska jordbruksfonden för landsbygdsutveckling, främst det allmänna målet: *Förbättra den socioekonomiska strukturen i landsbygdsområden*. Vidare bidrar målen även till de särskilda målen för samma fond, främst målet *Främja sysselsättning, tillväxt, jämställdhet mellan könen, social delaktighet och lokal utveckling i landsbygdsområden, inbegripet bioekonomin och hållbart skogsbruk*, men även till viss del övriga åtta särskilda mål.

Dessa mål bidrar även till flera av de målsättningar som definierats i de fyra Regionala utvecklingsstrategier som berör Leader Nedre Dalälvens område och de går även i linje med samtliga berörda kommuners olika planer. Främst är det avstampen i Agenda 2030 som förenar vår strategi med övriga regionala och kommunala planer och program. Då Leader främjar lokalt ledd utveckling på plats där medborgarna befinner sig finns goda möjligheter att genom denna strategi mobilisera lokala krafter som kan bidra till utveckling även i ett större perspektiv, regionalt, nationellt och globalt.

Ett hållbart område

Den plattform som biosfärområdet utgör utpekas i SWOT-analysen som en av de största styrkorna för leaderområdet. Detta gäller inte minst fokuset på hållbarhetsfrågorna vilka är kärnan i biosfärbegreppet. Samtidigt pekas biosfärområdet ut under svagheter, det råder en stor okunskap kring vad begreppet står för och hur det går att dra nytta av att verka i ett modellområde för hållbar utveckling. Därför ser vi stora utvecklingsmöjligheter i att kommunicera biosfärbegreppet samt att investera i projekt med hållbarhet i fokus.

I de regionala utvecklingsstrategier (RUS) och kommunala översiktsplaner som berör området är ett hållbart samhälle den starkaste gemensamma nämnaren. Samtliga RUS:ar pekar genomgående på Agenda 2030 och dess globala hållbarhetsmål.

Ett hållbart område med den definition vi använder oss av och som innefattar ekonomisk, ekologisk och socialt hållbar utveckling stämmer väl överens med två av de tre målen inom den Europeiska jordbruksfonden för landsbygdsutveckling: *”Stödja miljövard och klimatåtgärder och bidra till unionens miljö- och klimatrelaterade mål.”*, och *”Förbättra den socioekonomiska strukturen i landsbygdsområden.”*

Valet av *Ett hållbart område* som ett av våra mål innebär en strävan att ta ett steg längre för att uppnå ekonomisk, ekologisk och social hållbarhet. Vi ingår redan i ett biosfärområde, som är ett modellområde för hållbar utveckling utsett av Unesco. Hållbarhetsarbetet lämpar sig mycket väl att implementera i Leader Nedre Dalälvens strategi och knyter an till de behov och möjligheter som framkommit i analysen.

Livskraftiga bygder

I de lokala processerna inför framtagandet av denna strategi har de grundläggande livsvillkoren för människorna på landsbygden kommit högt upp på listan av önskemål att förbättra. Målet är att bidra till livskraftiga bygder med fler invånare, som ger ett större underlag till god kommersiell och offentlig service, så att människor kan leva ett gott liv lokalt. Det ska finnas livskraftiga företag med lokala arbetstillfällen, bostäder och en fungerande infrastruktur. Med aktiva mötesplatser och ett rikt föreningsliv finns möjligheter för människor som kan och vill samverka att utvecklas utifrån sina egna förutsättningar. Nätverkande och samverkan mellan olika aktörer i samhället bidrar till den attraktiva och inkluderande livsmiljön.

Konkurrenskraft och nätverkande tillsammans är något som lyfts fram i samtliga regionala utvecklingsplaner. I Region Dalarna, Region Gävleborg och Region Västmanland är detta också en del av deras visioner och målområden. De kommunala översiktsplanerna pekar på möjligheterna med LIS-områden som attraktiva miljöer för utveckling av boende och besöksnäring. I anslutning till dessa behövs det service och smarta lösningar för lokalsamhället.

Livskraftiga bygder bidrar till den Europeiska jordbruksfonden för landsbygdsutvecklings mål om att: ”*Förbättra den socioekonomiska strukturen i landsbygdsområden.*”. Detta sker genom den bredd av insatser som är möjliga att genomföra och som tillsammans bidrar till ökad sysselsättning, social delaktighet och lokal utveckling.

Valet av *Livskraftiga bygder* som ett av målen i vår strategi grundar sig på resultatet av SWOT-analysen och den samlade erfarenheten av vad som är betydelsefullt för en positiv lokal utveckling. Här samlas det som människor på lokal nivå gett önskemål om och det som påverkar de allra flesta i deras vardag. Här finns goda möjligheter att utveckla attraktiva miljöer för människor att bo, leva och verka i samtidigt som det skapar utrymme för innovativa idéer och att växa tillsammans.

En stark besöksnäring

I Nedre Dalälven finns det mycket god tillgång till attraktiva miljöer som ligger vatten- och naturnära. Naturen och att området ligger storstadsnära är det som lyfts fram som de största styrkorna i SWOT-analysen. Det stora upptagningsområdet tillsammans med de höga naturvärdena, vilka finns tillgängliga över hela området är något som ger mycket goda förutsättningar för natur- och upplevelsebaserad besöksnäring. Besöksnäringen bedöms vara det område med högst utvecklingspotential i SWOT-analysen.

Flera av regionernas utvecklingsstrategier pekar särskilt ut behovet av attraktiva miljöer. Attraktiva miljöer är i det här sammanhanget en beskrivning av allt från naturnära miljöer till områden med god service. Det vill säga områden där människor vill bo men också miljöer dit besökare kan lockas. De kommunala översiktsplanerna lägger i det här avseendet ett stort fokus på utvecklingen av LIS-områden för boende och besökare.

En stark besöksnäring bidrar till den Europeiska jordbruksfonden för landsbygdsutvecklings mål om att: *”Förbättra den socioekonomiska strukturen i landsbygdsområden.”*. Detta sker framför allt genom en ökad sysselsättning men också genom den utökade service som växer fram i synergi med växande besökarantal.

En besöksnäring där naturupplevelser är i fokus ställer höga krav på att dessa ska vara miljömässigt hållbara. Detta är också något som besökarna i allt högre grad förväntar sig och kräver av upplevelserna. Den Europeiska jordbruksfonden för landsbygdsutvecklings mål att: *”Stödja miljövard och klimatåtgärder och bidra till unionens miljö- och klimatrelaterade mål.”* faller väl in under detta.

Valet av *En stark besöksnäring* som ett av våra mål grundar sig huvudsakligen på SWOT-analysen och de tydliga signaler som den ger kring förutsättningar, behov och möjligheter. Omvärldsanalysen från Kairos Future pekar specifikt ut natur- och upplevelseturism som en av de starkaste trenderna inom lokal utveckling och stärker ytterligare förutsättningarna för det satta målet.

4.3 Insatsområden

1. Lokal utveckling

Lokal utveckling är något av Leaders själ och hjärta. Detta insatsområde inbegriper det mesta av vad den lokala nivån har angett önskemål om att arbeta med för områdets utveckling. Här ryms olika typer av insatser som engagerar människor och är viktiga för bygdens utveckling.

Olika former av **ortsutveckling**; att gemensamt utveckla sin ort ur ett helhetsperspektiv, passar in under detta insatsområde. Här ser vi till exempel satsningar på lokala utvecklingsplaner, skyltning och marknadsföring. Det kan också innefatta gemensamma satsningar för att öka trivsel samt att skapa eller bevara lokala natur- och kulturvärden som är av vikt för en hel bygd. Föreningsutveckling och föreningars möjlighet att ta ett större ansvar för samhällsservice kan också inrymmas här.

Mötesplatser är centralt för insatsområdet. Det kan vara helt nya eller redan existerande mötesplatser som kan utvecklas på olika sätt. Även föreningslokaler och andra former av lokala mötesplatser, både fysiska och digitala kan vara aktuella. Det viktigaste är att det sker i samverkan mellan flera parter och är utvecklande för bygden och området.

Ungdomar är viktiga för bygdens överlevnad. Att ha en positiv bild av sin hembygd och att uppleva möjlighet att påverka sin situation både nu och i framtiden är av stor vikt för att unga skall trivas och utvecklas. Unga ges möjlighet att påverka utvecklingen av sin hembygd och sin egen framtid genom att driva egna projekt ”Av unga för unga” eller att vara delaktiga i större projekt. Detta är viktigt både för personlig utveckling, lärande och demokratiutveckling

Idrott, hälsa och livskvalitet är viktigt för den sociala hållbarheten. Idrottsföreningar och andra lokala föreningar är ofta den sammanhållande kraften i en bygd och engagerar människor i alla åldrar. Föreningarna arbetar oftast med så mycket mer än sitt huvuduppdrag och är ett viktigt nav och en utvecklingskraft och mötesplats i bygden, något man samlas kring och en drivkraft både för evenemang och demokratiutveckling. Insatser kan exempelvis vara utveckling av idrottsplatser, spontanidrott, evenemang, föreläsningar, föreningsutveckling och nya sätt att arbeta med hälsa och friluftsliv.

Natur, kultur och kulturmiljöer är viktigt för den lokala identiteten och är något som engagerar i en bygd. Historiska platser kan utvecklas för att sedan bli en betydande del i ett större sammanhang, till exempel för en stärkt besöksnäring. Lokala evenemang kan till exempel innefatta aktiviteter i naturen, konst, musik, teater, marknader eller idrottsevenemang. Förutsättningarna för stöd är att det är nya eller utvecklade evenemang som kan bidra till en bredare utveckling av orten.

Insatsområdet bidrar främst till målen *Ett hållbart område* och *Livskraftiga bygder* genom insatser med fokus på social hållbarhet och utveckling av den socioekonomiska strukturen i termer av att skapa tillit, relationer, kultur- och naturvärden, bättre samhällsservice, förutsättningar för unga människor, idrott, hälsa och livskvalitet.

Insatser riktade mot lokal natur, kultur och kulturmiljöer bidrar till målet *En stark besöksnäring*.

2. Smarta bygder

Smarta bygder kommer från konceptet Smart Villages som EU kommissionen lanserade 2016, och är ett begrepp som starkt knyter an till leadermetoden. I smarta bygder utvecklas kreativa lösningar på lokala utmaningar genom att använda ortens unika styrkor och möjligheter.

Genom detta insatsområde kan olika former av smarta samarbeten som syftar till att lyfta bygden ett hållbart sätt stöttas. Det kan till exempel handla om lokala nav för privat, ideell och offentlig verksamhet på en ort som kan innehålla distansarbetsplatser, lokaler för företag och föreningsverksamhet eller annan samverkan. Det kan även vara insatser för samverkan mellan olika aktörer för till exempel lokala energilösningar, digitalisering, kluster med olika teman, lokal turismsamverkan, företags- och föreningssamverkan, lokala service- och transportlösningar.

Insatsområdet bidrar främst till målen *Ett hållbart område* och *Livskraftiga bygder* genom insatser med fokus på samtliga hållbarhetsdimensioner och utveckling av den

socioekonomiska strukturen i termer av att minska resandet, implementera delningsekonmilösningar, samverkansformer, öka innovationsförmåga och kreativitet.

3. **Entreprenörskap och innovation**

Ett av Leaders syften är att stötta den lokala ekonomin för att bidra till nya och bevarade arbetstillfällen och företag. Vi vill även stötta entreprenörskap i ett bredare perspektiv samt alla varianter av innovation i området. Nyttänkande och testverksamheter som passar in inom leadermetoden är något som kan bli aktuellt att stötta.

Förädling av lokala råvaror från jord, skog och vatten är ett område som prioriterats högt i de lokala träffarna, och är ett område det finns stora möjligheter att utveckla. Olika former av ”testbäddar” för sådana produkter och andra kan vara aktuellt precis som alla former av samverkansprojekt mellan företag och andra sektorer. Även socialt företagande kan vara aktuellt, precis som att vi gärna ser att möjligheterna till att stötta företag med småstöd och projektstöd för företag finns kvar. Kompetensutveckling för företag inom olika verksamheter kan även det vara ett område att stötta.

Insatsområdet bidrar till främst till målen *Ett hållbart område* och *Livskraftiga bygder* genom insatser med fokus på samtliga hållbarhetsdimensioner och utveckling av den socioekonomiska strukturen i termer av hållbart företagande.

4. **Klimat och miljö**

Leaderområdets geografiska område är identiskt med **Biosfärområde Älvlandskapet Nedre Dalälven**, ett modellområde för hållbar utveckling. Biosfärområdet identifierades under strategiprocessen som en stor möjlighet för områdets utveckling och ett angeläget fokus i en tid när klimat- och miljöfrågorna dominerar alltmer. Klimatet är också högt prioriterat i det kommunala översiktsplanearbetet.

Exempel på möjliga insatser är arbete med att kommunicera klimat- och miljöfrågor i området samt biosfärmärkning av produkter och tjänster. Arbete med fiskevård för att få upp havsvandrande fisk i älven, stötta fiskevårdsföreningar samt insatser längs kuststräckan ligger även det inom insatsområdet, precis som arbete för främjande av öppet landskap och biologisk mångfald. Det kan också innefatta lokala klimat- och miljöåtgärder i samverkan.

Insatsområdet bidrar främst till målet *Ett hållbart område* genom insatser med fokus på ekologisk och ekonomisk hållbarhet.

5. **Hållbar besöksnäring**

Besöksnäringen framkom som det enskilda området med störst utvecklingsmöjlighet i samtliga lokala processmöten. Nedre Dalälvsområdet, med de unika natur- och kulturmiljöerna som finns här, är ett naturligt rekreationsområde och besöksnäringen blir allt viktigare.

Vi vill med detta insatsområde stötta utvecklingen av besöksnäringen i en hållbar riktning, inte minst miljömässigt.

Exempel på insatser som kan ligga inom detta insatsområde är olika former av leder, utbildning av lokala guider samt logimöjligheter för besökare till området. Andra exempel är miljömärkning av företag inom besöksnäringen eller åtgärder som främjar ett mer hållbart resande till och från samt inom området.

Områdets industrihistoria har även den stor utvecklingspotential för turism. Lokal platsutveckling med fokus på besöksnäring, destinationsutveckling av hela området eller lokala destinationer kan vara en annan åtgärd såväl som utveckling av besöksnäringens nätverk och kompetensutveckling av sådana.

Insatsområdet bidrar främst till målen *En stark besöksnäring och Ett hållbart område*.

4.4 Indikatorer och målvärden

De valda indikatorerna är en medveten blandning av de tre nivåerna – EU, nationellt och lokalt. Våra mål handlar om hållbara, smarta och livskraftiga bygder och om en utvecklad och stark besöksnäring, de valda indikatorerna är hjälpsamma för att tydligt följa i vilken grad vi är på väg mot målen. Då vi tror att många projekt kan innefatta flera mål och insatsområden väljer vi här att ha samma indikatorer för samtliga mål och insatsområden.

På EU-nivå kommer våra framsteg att mätas med hjälp av indikatorn *Tillväxt och sysselsättning i landsbygdsområden "Ny sysselsättning"*. Indikatorn kommer att tillämpas på samtliga mål och insatsområden då den utgör en grund för det vi vill uppnå – vår vision: ”Tillsammans skapar vi en välkomnande och smart landsbygd där utveckling sker med hänsyn till naturen”. Vi tror att sysselsättning är en grundförutsättning för ovanstående och att ekonomisk hållbarhet bygger på att människor kan försörja sig själva.

Sex nationella indikatorer har valts som även de kan tillämpas på alla mål och insatsområden. Målet om ett hållbart område är uppnått när en ekonomisk, social och ekologisk hållbarhet är i balans. På samma sätt innebär ett livskraftigt område att människor i bygderna träffas och tillsammans utvecklar bygderna. Det smarta området innebär att människorna tillsammans tar fram nya innovativa lösningar på nya och gamla utmaningar. Vi rör oss mot dessa mål när vi har fler livskraftiga och fler nya företag som fortsätter på minst samma sysselsättningsnivå som idag.

De valda **nationella indikatorerna** är *Nya företag, Bevarad sysselsättning, Nya mötesplatser, Nya fritids- och kulturverksamheter, Nya nätverk och samarbeten* samt *Nya dagsbesökare*. *Nya dagsbesökare* tillsammans med de lokala indikatorerna *Nya besöksmål* och *Nya gästnätter* kommer tydligt indikera framsteg mot målet om en stark besöksnäring. En stark besöksnäring utvecklas i takt med nya besöksmål som skapar ett attraktivt område, vilket i sin tur leder till fler besökare och övernattningar.

Valet av **nio lokala indikatorer** hänger ihop med ovanstående valda indikatorer. En övergripande princip är jämställdhet mellan kvinnor och män. Vi önskar engagera fler unga i det lokala utvecklingsarbetet och detta mäts med de lokala indikatorerna *Deltagare, kvinnor under 25 år* samt *Deltagare, män under 25 år*.

Ett smart, hållbart och livskraftigt område behöver både tillvarata befintliga värden och tillföras nya värden i form av mötesplatser och olika verksamheter. Det innebär arbete på nya sätt där nya lösningar tas fram för att utveckla området innovativt.

Övriga **lokala indikatorer** är *Bevarade fritids- och kulturverksamheter, Nya servicelösningar, Nya metoder, arbetssätt och processer, Organisationer som genomför insatser för minskad klimatpåverkan, Nya lösningar på miljö- och klimatproblem, Nya besöksmål* samt *Nya gästnätter* och de kompletterar väl övriga valda indikatorer och kommer sammantagna att hjälpa oss att mäta hur väl vi uppfyller målen i strategin.

EU:s resultatindikatorer

Mål	Insatsområde	Indikatorkod	Indikatornamn	Definition	Målvärde
Ett hållbart område	Lokal utveckling	R. 37	Tillväxt och sysselsättning i landsbygdsområden	Sysselsättningen ska ha skapats som senast vid projektslut. En heltidstjänst motsvarar 1720 timmar per år och en halvtidstjänst motsvarar 860 timmar per år.	7
Livskraftiga bygder	Smarta bygder		en "Ny sysselsättning"		
En stark besöksnäring	Entreprenörskap och innovation				
	Klimat och miljö				
	En hållbar besöksnäring				

Nationella indikatorer

Mål	Insatsområde	Indikatorkod	Indikatornamn	Definition	Målvärde
Ett hållbart område Livskraftiga bygder En stark besöksnäring	Lokal utveckling Smarta bygder Entreprenörskap och innovation Klimat och miljö En hållbar besöksnäring	N.01	Nya företag	Antal nya företag som skapats under projekttiden på grund av projektet. Med företag menar vi olika organisationsformer som till exempel enskild firma, AB och ekonomisk förening.	5
Ett hållbart område Livskraftiga bygder En stark besöksnäring	Lokal utveckling Smarta bygder Entreprenörskap och innovation Klimat och miljö	N.02	Bevarad sysselsättning	Med bevarad sysselsättning menar vi arbetstillfällen som inte hade kunnat finnas kvar utan det mottagna stödet. EN heltidstjänst motsvarar 1720 timmar per år och en halvtidstjänst 860 timmar per år.	9

Mål	Insatsområde	Indikatorkod	Indikatornamn	Definition	Målvärde
	En hållbar besöksnäring				
Ett hållbart område Livskraftiga bygder En stark besöksnäring	Lokal utveckling Smarta bygder Entreprenörskap och innovation Klimat och miljö En hållbar besöksnäring	N. 05	Nya mötesplatser	Antalet mötesplatser som skapats genom projektet och som bedöms kunna bestå efter projektslut. En mötesplats kan vara fysisk i form av en ny eller återställd lokal där olika verksamheter kan äga rum. Till exempel hembygdsgårdar eller övriga samlingslokaler. En mötesplats kan också vara ett digitalt forum om det är begränsat till en tydligt avgränsad målgrupp och det finns sätt att interagera. Till exempel en facebook-grupp. Hemsidor eller bloggar räknas inte.	30
Ett hållbart område Livskraftiga bygder	Lokal utveckling Smarta bygder Entreprenörskap och innovation	N.06	Nya fritids- och kulturverksamheter	Antalet fritids- och kulturverksamheter som skapats genom projektet och som bedöms kunna bestå efter projektslut. Till exempel kan detta inkludera ungdomsverksamheter, teatergrupper, idrottsföreningar och språkcaféer. Endast antalet olika verksamheter ska räknas. Man ska inte räkna	30

Mål	Insatsområde	Indikatorkod	Indikatornamn	Definition	Målvärde
En stark besöksnäring	Klimat och miljö En hållbar besöksnäring			in antalet träffar som de haft eller antalet deltagare som medverkat.	
Ett hållbart område Livskraftiga bygder En stark besöksnäring	Lokal utveckling Smarta bygder Entreprenörskap och innovation Klimat och miljö En hållbar besöksnäring	N.07	Nya nätverk och samarbeten	Antalet nya och bestående nätverk eller samarbeten som skapats genom projektet och som bedöms kunna bestå efter projektslut. För att räknas som nytt ska nätverket eller samarbetet inte ha funnits innan projektets mobilisering och uppstart för det syfte som det nu har. Det behöver ingå minst två aktörer för att räknas som ett nytt nätverk eller samarbete. Endast antalet nätverk ska ingå, inte antalet aktörer i de nätverken.	50
Ett hållbart område	Lokal utveckling Smarta bygder	N.08	Nya dagsbesökare	Antalet nya dagsbesökare per år som projektet beräknas ha skapat. Dagsbesökare är besökare som inte övernattar på platsen för besöket. Här handlar det om en	2 500

Mål	Insatsområde	Indikatorkod	Indikatornamn	Definition	Målvärde
Livskraftiga bygder En stark besöksnäring	Entreprenörskap och innovation Klimat och miljö En hållbar besöksnäring			uppskattning per år så det gör inget om projektet hinner ta slut innan man har uppmätt ett år med besökarantal. Men det underlättar uppskattningen om man har hunnit mäta besökare under en period.	

Lokala indikatorer

Mål	Insatsområde	Indikatorkod	Indikatornamn	Definition	Målvärde
Ett hållbart område Livskraftiga bygder En stark besöksnäring	Lokal utveckling Smarta bygder Entreprenörskap och innovation Klimat och miljö	L.01	Deltagare, kvinnor under 25 år	En deltagare är en person som medverkar aktivt i projektet och får någon form av utbildning, kompetensutveckling eller liknande.	200

Mål	Insatsområde	Indikatorkod	Indikatornamn	Definition	Målvärde
	En hållbar besöksnäring				
Ett hållbart område Livskraftiga bygder En stark besöksnäring	Lokal utveckling Smarta bygder Entreprenörskap och innovation Klimat och miljö En hållbar besöksnäring	L.03	Deltagare, män under 25 år	En deltagare är en person som medverkar aktivt i projektet och får någon form av utbildning, kompetensutveckling eller liknande.	200
Ett hållbart område Livskraftiga bygder	Lokal utveckling Smarta bygder Entreprenörskap och innovation	L.13	Bevarade fritids- och kulturverksamheter	Antal fritids- eller kulturverksamheter som har vidareutvecklats och/eller hade upphört om inte projektet genomförts. Det är alltså inte antalet tillfällen som aktiviteterna genomförs eller antalet deltagare de har som ska räknas här.	20

Mål	Insatsområde	Indikatorkod	Indikatornamn	Definition	Målvärde
En stark besöksnäring	Klimat och miljö En hållbar besöksnäring				
Ett hållbart område Livskraftiga bygder En stark besöksnäring	Lokal utveckling Smarta bygder Entreprenörskap och innovation Klimat och miljö En hållbar besöksnäring	L.16	Nya servicelösningar	Servicelösningarna ska vara nya på så sätt att man testar eller introducerar nya metoder för att uppnå förbättrad lokal service som kan utveckla en bygd.	5
Ett hållbart område	Lokal utveckling Smarta bygder	L.23	Nya metoder, arbetssätt eller processer	Nya sätt att arbeta i företag eller andra organisationer. Till exempel nya produktionsprocesser, nya logistiklösningar eller nya organisationsformer.	7

Mål	Insatsområde	Indikatorkod	Indikatornamn	Definition	Målvärde
Livskraftiga bygder En stark besöksnäring	Entreprenörskap och innovation Klimat och miljö En hållbar besöksnäring				
Ett hållbart område Livskraftiga bygder En stark besöksnäring	Lokal utveckling Smarta bygder Entreprenörskap och innovation Klimat och miljö En hållbar besöksnäring	L.36	Organisationer som genomför insatser för minskad klimatpåverkan	Antal företag, föreningar eller andra organisationer som inom ramen för projektet genomför insatser för minskad klimatpåverkan. Dessa insatser ska på ett påtagligt sätt bidra till uppfyllandet av de horisontella målen hållbar utveckling och/eller klimat och miljö.	10

Mål	Insatsområde	Indikatorkod	Indikatornamn	Definition	Målvärde
Ett hållbart område Livskraftiga bygder En stark besöksnäring	Lokal utveckling Smarta bygder Entreprenörskap och innovation Klimat och miljö En hållbar besöksnäring	L.38	Nya lösningar på miljö- och klimatproblem	En lösning på miljö- och klimatproblem kan till exempel vara att mobilisera eller skapa metoder för energieffektivisering, vatten- och avloppshantering, avfallshantering eller andra produktionsprocesser.	5
Ett hållbart område Livskraftiga bygder En stark besöksnäring	Lokal utveckling Smarta bygder Entreprenörskap och innovation Klimat och miljö	L.50	Nya besöksmål	En fysisk plats som erbjuder en eller flera besöksanledningar och som tillkommit genom projektet.	20

Mål	Insatsområde	Indikatorkod	Indikatornamn	Definition	Målvärde
	En hållbar besöksnäring				
Ett hållbart område Livskraftiga bygder En stark besöksnäring	Lokal utveckling Smarta bygder Entreprenörskap och innovation Klimat och miljö En hållbar besöksnäring	L.52	Nya gästnätter	Gästnätter är det antal nätter som turister övernattar på grund av de aktiviteter som genomförs i projektet. Turisterna kan övernatta på kommersiella boenden så som hotell, pensionat, stugby, vandrarhem eller camping eller på ickekommersiella boenden så som fri camping, eller hos släkt och vänner. Här handlar det om en uppskattning per år så då gör det inget om projektet hinner ta slut innan man har uppmätt ett år med gästnätter. Men har man kunnat börja mäta det så underlättar det såklart uppskattningen.	400

5 Genomförande

I innevarande programperiod och tidigare i detta dokument har LAG varit benämningen på Leader Nedre Dalälvens styrelse. Fortsättningsvis kommer nu begreppet LAG innebära Leaderföreningen och Leaderföreningens styrelse kommer att benämnas LAG-styrelsen.

5.1 Kommunikation

Att nå ut med information om möjligheterna med leadermetoden till en bred målgrupp är en viktig del av LAG:s arbete i kommande programperiod. Leaders mjuka värden, synergier och de oväntade effekter som så ofta uppstår som en följd av dessa samverkansprojekt är ytterst viktiga att kommunicera för att visa på hur stor betydelse metoden har för den lokala utvecklingen.

Allmän information om leadermetoden, vår utvecklingsstrategi och hur man går tillväga för att söka projektstöd utgör en betydande del av vår löpande verksamhet. Vi bedömer dock att själva uppstartsfasen kommer att bli relativt kort då det inte blir något direkt glapp mellan programperioderna och inte heller någon förändring av vårt geografiska område. Snarare är det insatserna i själva strategin som är något förändrade. Vi ser ett stort värde för potentiella projektägare att det blir en smidig övergång mellan innevarande och kommande programperiod så att de kan koncentrera sig på att genomföra sina projekt och på så sätt bidra till att uppnå målen i strategin.

Av erfarenhet vet vi att uppvisandet av goda exempel från genomförda projekt ger stort genomslag. På så sätt kan vi koppla det utvecklingsarbete som görs i området till strategin för att inspirera till mer lokal utveckling och synliggöra de insatser som görs inom ramen för Leader i ett bredare perspektiv samt kommunicera Leaders mervärden och synergieffekter.

LAG är angelägna om att bedriva arbetet i nära samverkan med områdets nio kommuner. De särskilt utsedda kommunala kontaktpersonerna är en mycket viktig målgrupp för att vidareförmedla information till de som söker projektstöd och andra som vill bidra till lokal utveckling.

I kommunikationsarbetet har LAG-styrelsen en viktig och framträdande roll. LAG-ledamöterna har ansvar för att förmedla sin organisations, sektors och kommuns behov och möjligheter in i LAG och att förmedla information om Leader Nedre Dalälvens arbete och leadermetodens möjligheter ut i sina nätverk. En del i detta arbete är att via besök på plats hos projektägarna ta in och ge kunskap och att kommunicera detta vidare.

Målgrupperna för vår kommunikation är alltså potentiella stödsökare, kommuner, regionalt utvecklingsansvariga, organisationer och allmänheten i området.

Vårt kommunikationsarbete kommer att ske på olika sätt. Via muntlig kommunikation vid informationsmöten med våra målgrupper samt via skriftlig kommunikation i tryckt och digital media. Vi kommer att sträva efter årliga informationstillfällen till våra kommuner och regioner, med både politiker och tjänstemän samt kontinuerlig kommunikation med våra

kommunala kontaktpersoner. För kommunikation med övriga organisationer och nätverk kommer vi att i största möjliga mån delta i deras ordinarie sammankomster för att på så sätt möta dem där de verkar. Målgruppen är till exempel olika aktörer inom civilsamhället, företagsfrämjande organisationer, olika typer av regionala partnerskap för landsbygdsutveckling, regional utveckling och hållbar utveckling. Kommunikationsinsatser kommer att samordnas med Biosfärområde Älvlandskapet Nedre Dalälven när så är lämpligt och vi kommer att dra nytta av varandras nätverk när det är möjligt för att nå ut med frågor som rör hållbar utveckling.

Vi kommer att ta fram en ny grafisk profil som har hög igenkänningsfaktor och som hänger ihop med webbsida och sociala medier. Därtill kommer material kommuniceras som film, text och bild på sociala medier, samt som tryckt material och via pressmeddelanden.

5.2 Urvalsprocess

Leaderföreningen har en öppen och icke-diskriminerande urvalsprocess för att prioritera projekt.

Urvalsförfarandet är utformat för att möjliggöra urval av de projekt som kan bidra till att uppfylla målen för strategin. Leaderföreningen prioriterar projekten med hjälp av lokalt utformade urvalskriterier. Ingen enskild sektor; privat, ideell eller offentlig har mer än 49% av rösterna. Efter prioritering fastställer leaderföreningen stödbeloppet. Jordbruksverket gör slutkontroll av stödberättigande och fattar beslutet som skickas ut till sökande.

5.3 Samordning och samarbete med andra aktörer

Då Leaders grundprinciper är samverkan, lokal förankring och underifrånperspektiv är det självklart de lokala aktörerna i vårt område som är de allra viktigaste och mest naturliga samverkansparterna för LAG. Det lokala engagemanget hos föreningar, organisationer och företag är det som bär upp hela leadermetoden och de vi arbetar med och för. I denna grupp är givetvis våra kommuner medräknade. Förutom detta grundläggande samarbete lokalt krävs samverkan med de många aktörer i området som arbetar med olika former av utvecklingsarbete för att hitta synergier så att befintliga resurser och insatser kan komplettera och förstärka varandra. Detta kräver kontinuerlig dialog och upparbetade goda nätverk.

Leader Nedre Dalälven är ett stort område som sträcker sig över nio kommuner i fyra län och har därav ett stort antal regionala och lokala aktörer som bidrar till den lokala utvecklingen på olika sätt. Det är en styrka att kunna verka över befintliga administrativa gränser men det innebär även en hel del utmaningar ur ett resursperspektiv för att kunna hålla kontakt med alla aktörer som verkar på olika regionala arenor. En mer utvecklad samverkan med dessa aktörer är dock viktig för strategins genomförande och måluppfyllelse.

Kommunerna är våra allra viktigaste samverkansparter och i vissa fall som projektägare eller medfinansierare till lokala projekt. LAG har som ambition att varje år informera respektive

kommunstyrelse om vår verksamhet. Vi har också ett nätverk med kommunala kontaktpersoner, en sedan länge inarbetad grupp, vars syfte är att föra relevant information mellan LAG och kommunerna. Denna grupp skall fortsätta under nästa programperiod. Vi ser dock att vi behöver utöka den kontinuerliga dialogen med kommunerna till att innefatta flera förvaltningar och där informera om Leader och dess möjligheter samt de projekt som drivs eller är på gång inom kommunen för att på så sätt möjliggöra ytterligare synergieffekter.

För att uppnå den samordning och samverkan vi önskar med de regionala aktörerna är en kontinuerlig dialog i enkelt format en förutsättning. Den ska generera en större kännedom om Leader och dess uppdrag och möjligheter och syfta till ett bättre genomförande av vår utvecklingsstrategi. Goda exempel på detta är de regionala partnerskapsmöten för landsbygdsprogrammet som länsstyrelserna har genomfört i innevarande programperiod, vilka har varit viktiga forum för dialog mellan olika regionala aktörer. Ett initiativ från Region Uppsala med gemensamma möte tillsammans med samtliga berörda leaderområden i regionen och länsstyrelsen är ett gott exempel på samordning och samverkan som vi hoppas kan genomföras i samtliga regioner under kommande programperiod. Här finns stora samordningsfördelar att göra mellan de olika programmen, något som borgar för ett bättre genomförande på samtliga nivåer.

Sammantaget ger detta större möjligheter för LAG att verka som ett utvecklingskontor för landsbygdsutveckling, där vi ska kunna stötta idéer som kanske inte passar in hos oss, men med hjälp av våra nätverk lotsa dem vidare till andra potentiella finansiärer. Här är dialog och samverkan med andra finansiärer och utvecklingsorgan viktig.

Samverkan och nätverkande är en av de allra viktigaste parametrarna för leadermetoden. LAG har en unik möjlighet att främja lokal hållbar tillväxt i och med att vi verkar i ett biosfärområde med allt vad det innebär av samverkan med lokala och regionala aktörer. Även samverkan och erfarenhetsutbyte med andra LAG i Sverige och Europa, samt de 727 biosfärområdena i 131 länder i världen, ger oss betydande möjligheter att stärka vårt lokala arbete.

Leader Nedre Dalälven har för avsikt att arbeta strategiskt med nationell och internationell samverkan med andra LAG och biosfärområden, främst genom att bibehålla och utveckla de nätverk och samarbeten vi redan har påbörjat. Våra erfarenheter säger att detta är en viktig framgångsfaktor, inte minst för det internationella samarbetet, som generellt tar lång tid att arbeta upp på ett fungerande sätt.

Leader Nedre Dalälven har bland annat tillsammans med Leader Mälardalen ett etablerat samarbete med flera LAG i Litauen, som vi hoppas kunna fortsätta i programperioden 2023 – 2027. Fokus för det pågående samarbetet är unga entreprenörer inom lokal naturturism, men vi ser möjligheter att utveckla detta samarbete till andra insatsområden framöver.

Vidare ingår Leader Nedre Dalälven i ett av de större internationella samverkansprojekten i innevarande programperiod, Slow Trips, ett projekt med fokus på hållbar besöksnäring och

resande. Här ingår nio LAG från sex länder, vilka planerar en utveckling av samarbetet nästa programperiod. Då projektets inriktning ligger i linje med denna utvecklingsstrategi planerar vi att delta i detta arbete om så är möjligt.

LAG har sedan tidigare ett erfarenhetsutbyte med SECAD Partnership CLG på Irland vilket vi planerar ska fortsätta. Det finns även planer för framtida utbyte mellan några andra leaderområden som på olika sätt ingår i biosfärområden.

Under 2014 – 2020 ingick Leader Nedre Dalälven i ett fiskeområde tillsammans med Leader Gästrikebygden och Leader Hälsingebygden. Vi kommer att upprätthålla nätverket och vid behov samverka kring frågor som berör vår gemensamma kuststräcka.

Den nationella leaderföreningen, Lokal Utveckling Sverige (LUS) och dess Europeiska organisation, ELARD, är också viktiga aktörer att samverka med i kommande programperiod. LUS arbetar med att föra fram och driva frågor gällande leadermetoden i ett nationellt och internationellt perspektiv, att underlätta för ett lyckat genomförande av Leader samt att öka kunskapsutbytet mellan leaderorganisationerna, vilka är viktiga delar för det lokala genomförandet av strategin.

5.4 Effekter

Resultat uppstår i anslutning till ett projekt, men effekter är förändring på längre sikt som också leder till mer strukturella förändringar. Dessa kan vara enkla att mäta och av karaktären ökad befolkning eller mer svårångade som till exempel ökad framtidstro. Dessa effekter kan vara svåra att uppnå för varje enskilt leaderprojekt och LAG kommer därför att uppskatta den sammanlagda effekten av samtliga insatser när vi bedömer vilka effekter som har uppstått eller kan uppstå. Effektvärderingen kommer att skötas av Jordbruksverket, men LAG kommer att arbeta förebyggande och strategiskt med de tidiga stegen i interventionslogiken.

För att stimulera långsiktiga effekter kommer LAG att arbeta med **leadermetoden** i fokus. Erfarenheterna visar att projekt med god lokal förankring och underifrånperspektiv har störst chans att uppnå långsiktiga effekter. Men det är inte alltid självklart att projektägarna själva uppmärksammar de synergieffekter som uppstår eller skulle kunna uppstå, därför kommer vi att lägga stort fokus på att coacha projekten inför ansökan men även under projektets gång.

Leaders **mjuka värden** som till exempel ökad livskvalitet och en känsla av sammanhang och gemenskap är frågor som vi kommer att försöka fånga upp under projektens gång. Dessa riskerar annars att falla i glömska efter avslutat projekt. Att fånga upp **synergier** och **oväntade effekter** i anslutning till projektet är en högt prioriterad fråga för oss. Inte minst är den viktig inför nästa programperiod, så att vi kan visa upp vad Leader faktiskt bidrog med, utöver de konkreta leaderprojekten.

En effekt är de nätverk och samarbeten som uppstår, och det kollektiva lärandet inom dessa. Detta är något som vi kommer att främja och stötta, varför vi har valt *Nya nätverk och*

samarbeten som en indikator för samtliga mål och insatsområden. För att nå målet *Ett hållbart område* är kopplingen till Biosfärområde Älvlandskapet Nedre Dalälven viktig. De nätverk som uppstår som en effekt av leaderprojekten kommer att kunna leva kvar inom biosfärområdet och bidra till målet *Livskraftiga bygder*.

I vår kommunikation kommer vi att jobba för att sprida Leaders mervärden och effekter, samt fokusera på att Leader är en metod för utveckling. I vår uppföljning och utvärdering kommer vi även där att fokusera på mervärden, synergier och oväntade effekter för att fånga upp det under programperioden.

5.5 Hur främjar strategin innovation?

Vår ambition är att fungera som ett utvecklingskontor där lokala initiativ tas tillvara. Vi vill utveckla dialogen med projektsökande, LAG-styrelsen och kontoret på ett tidigt stadium för att hjälpa projekten att bli mer innovativa. Det är inte ett krav att varje projekt skall vara innovativt för att kunna söka, men vår uppgift blir att guida och visa på möjligheter som de kanske inte ser själva.

Smart landsbygd tillsammans

För att uppnå vår vision: ”Tillsammans skapar vi en välkomnande och smart landsbygd där utveckling sker med hänsyn till naturen” krävs det innovativa projekt. En smart landsbygd syftar tillbaka på en landsbygd som fungerar i en omvärld i ständig förändring. En landsbygd där innovativa idéer skapar möjligheter och löser befintliga utmaningar. Vi har även ett insatsområde som heter ”Smarta bygder”. Här uppmuntrar vi projektägarna till att använda de styrkor och möjligheter som finns på orten för att finna innovativa och kreativa lösningar på de lokala utmaningar man står inför.

I visionen går det även att utläsa att det är ”tillsammans” vi ska skapa den smarta landsbygden. Vid våra 13 lokala träffar har det framkommit att det finns ett stort behov och en stor vilja att samverka mer. Det är i mötet mellan människor och i utbytet av erfarenheter som det ofta väcks nya idéer och skapas nya innovationer. Leaderkontoret kommer att bistå projektsökanden med kontakter till andra aktörer för att få till möten som kan generera innovativa idéer, arbetssätt och resultat.

Inkludering och jämställdhet är en viktig del i att det är tillsammans vi skapar den smarta landsbygden. Här finns det stora utmaningar som kräver kreativa lösningar, men också stora möjligheter där vi tillsammans kan hitta inspiration av varandra och komma med innovativa idéer. Inom inte minst besöksnäringen i området har vi till exempel ett stort antal framgångsrika entreprenörer med utländsk härkomst. Något som till stor del bygger på att de ofta ser möjligheter från ett annat perspektiv, och utifrån de erfarenheter de har med sig kan skapa produkter som når nya målgrupper.

Modellområde för hållbar utveckling

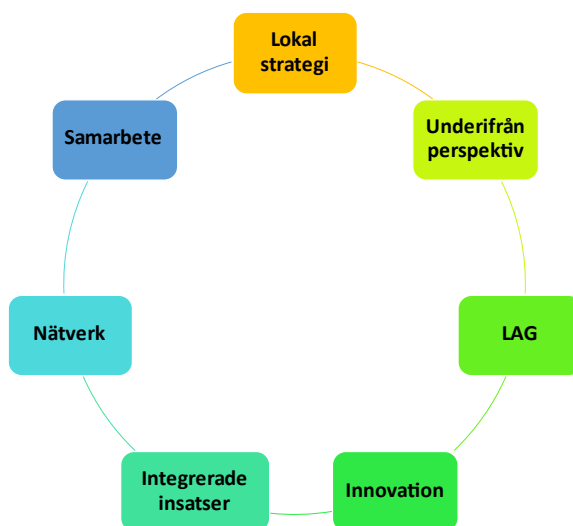
Ett genomgående tema i vår strategi är att vi kommer att lägga ett mycket stort fokus på hållbar utveckling. Detta återkommer i våra mål, insatsområden och i vår vision. Vi vill också uppmuntra projekten till att se möjligheterna med att de befinner sig i ett biosfärområde. Ett biosfärområde ska fungera som ett modellområde för hållbar utveckling där nya metoder utvecklas i lokal samverkan. Hit räknas också att bevara och tillvarata traditionell kunskap. För att åstadkomma en hållbar utveckling behöver vi tänka i nya banor och skapa produkter, föreningar och företag som är ekologiskt och socioekonomiskt hållbara.

Ett av insatsområdena som är kopplade till hållbar utveckling är ”En hållbar besöksnäring”, och ett bra exempel på ett innovativt arbetssätt är att skapa verksamheter och produkter som ligger under temat Slow Trips. Detta är ett nytt grepp som introducerades under innevarande leaderperiod och inom vilket aktörer i vårt område kan skapa nya spännande och annorlunda upplevelser för en ny typ av resande.

Under insatsområdet ”Entreprenörskap och innovation” tar vi arbetssättet kring innovation ett steg längre. Här premieras nytänkande och testverksamheter där projektägare kan ta fram och utveckla ”testbäddar” för sina produkter.

5.6 Övergripande principer

Den viktigaste övergripande principen för denna strategi är Leadermetoden med dess sju principer:

Utöver dessa beaktar vi naturligtvis de övergripande principerna hållbar utveckling, likabehandling och icke-diskriminering och jämställdhet mellan kvinnor och män.

Hållbar utveckling

Vår lokala utvecklingsstrategi har ett stort fokus på hållbar utveckling vilket framgår av vår vision: ”Tillsammans skapar vi en välkomnande och smart landsbygd där utveckling sker med hänsyn till naturen”, och av våra mål och insatsområden. Under framtagandet av strategin har vi samarbetat med biosfärområdet då en stor del av strategin baseras på motsvarande principer som de biosfärområdet bygger på. Unescos biosfärområden ska fungera som modellområden för social, ekonomisk och miljömässig hållbarhet. Detta är principer som helt eller delvis ska omfatta alla våra projekt.

Utvecklingsstrategin tar även avstamp ur Agenda 2030 och de 17 globala målen för hållbar utveckling. I de fyra regionala översiktsplaner vilket vårt leaderområde omfattas av är också målen mot Agenda 2030 den tydligaste gemensamma nämnaren.

Ett av våra tre mål är ”Ett hållbart område” och pekar specifikt ut hållbar utveckling som fokusområde, men även målen ”Livskraftiga bygder” och ”En stark besöksnäring” genomsyras av detta, inte minst genom socioekonomisk hållbar utveckling. För att kunna mäta och följa upp hur dessa mål uppnås har vi till exempel valt ut indikationerna L 36 (Organisationer som genomför insatser för minskad klimatpåverkan) och L 38 (Nya lösningar på miljö- och klimatproblem).

Jämställdhet, likabehandling och ickediskriminering

Jämställdhet, likabehandling och ickediskriminering är mycket centrala utgångspunkter för alla våra tre mål. ”Ett hållbart område” och ”Livskraftiga bygder” kan bara uppnås om vi aktivt verkar för bygder där inkludering och jämställdhet spelar en central roll. Dessa principer kommer att vara inbakade i allt vi gör i genomförandet och uppföljningen av strategin, och är inte bara något som fungerar som riktmärken. Under framtagandet av strategin genomfördes möten och lokala processer med jämn könsfördelning mellan män och kvinnor i olika åldrar och från olika kompetenser.

De globala målens ledord för Agenda 2030 är ”Leave No One Behind” och mål 10, som belyser vikten av att verka för ett samhälle där ingen lämnas utanför i utvecklingen, är något vi försöker ta fasta på i vår strategi.

Vi kommer inte att stödja åtgärder som bidrar till någon form av segregering vad gäller kön, ras eller etniskt ursprung, religion eller övertygelse, funktionshinder, ålder eller sexuell läggning. Våra projektägare ska tillsammans med vårt utvecklingskontor också beakta hur deras projekt tar hänsyn till inkludering och jämställdhet redan vid ansökan och fortlöpande under projektiden.

Vid projektavslut kommer vi att följa upp med statistik hur dessa övergripande principer efterföljts. Vi har till exempel valt indikatorerna L 01 (Deltagare, kvinnor under 25 år) och L 03 (Deltagare, män under 25 år) för att kunna mäta och följa upp unga kvinnor och mäns deltagande i projekt.

Utöver våra mål som tar hänsyn till EU:s gemensamma fonders övergripande principer har vi även lagt extra fokus på dessa under några av våra insatsområden. Detta gäller inte minst insatsområdet ”Lokal utveckling”. Här vill vi skapa mötesplatser för människor att mötas oavsett ålder, etnicitet, kön eller funktionshinder. Vi ser hur idrott och hälsa kan tillgängliggöras för alla åldrar oavsett funktionshinder, och hur projekt i föreningslivet kan skapa mötesplatser där människor med utländsk härkomst får möjlighet att lättare komma in i lokalsamhället.

Ett av våra mål är ”En stark besöksnäring”, vilket är en näringsgren där fördelningen mellan könen bland näringsidkarna är väldigt jämn. I Nedre Dalälvsområdet är det en näringsgren som främjar företagsutveckling både bland kvinnor och män, vilket framgår av fördelningen hos deltagarna i olika projekt relaterat till besöksnäringen i leaderområdet.

6 Organisation

6.1 Partnerskapet och föreningen

Partnerskapet för Leader Nedre Dalälven består av representanter från privat, ideell och offentlig sektor från områdets samtliga nio kommuner, både föreningsmedlemmar och LAG-styrelsen. Dessutom har ett stort antal lokala och regionala aktörer deltagit i framtagandet av strategin, både i lokala processer, på separata SWOT-möten eller som remissinstanser. Samtliga har bidragit till strategins framtagning, men det är Leader Nedre Dalälven 3 som utgör kärnan i partnerskapet och som formellt ansöker om att bilda leaderområde.

Efter tre programperioder finns en god kännedom om Leader hos landsbygdens aktörer och främjare i området. Trots det finns fortfarande ett stort antal aktörer och potentiella stödsökande i området som inte känner till Leader och dess möjligheter. Vi tror att vi med ett mer aktivt partnerskap, där fler aktörer deltar och samverkar på nya sätt, kan stärka det lokala arbetet väsentligt.

Leader Nedre Dalälven samverkar redan idag med Nedre Dalälvens Intresseförening och dess medlemmar, samt deltar i arbetet med Biosfärområde Älvlandskapet Nedre Dalälven. De synergieffekter som detta samarbete ger, kan om det synliggörs ordentligt, ytterligare stärka Leaders roll som möjliggörare för lokal utveckling i området.

6.2 Föreningens styrelse

Leader Nedre Dalälven är ett stort område som sträcker sig över nio kommuner i fyra län och har därav ett stort antal regionala och lokala aktörer som bidrar till den lokala utvecklingen på olika sätt. Detta innebär både för- och nackdelar. Det är en styrka att kunna verka ”på tvärs”, över befintliga administrativa gränser, för att på så sätt berikas av mötet mellan aktörer från

olika delar av området. Nackdelen kan vara att det kräver större insatser från organisationen för att hålla kontakt med alla aktörer som verkar på olika regionala arenor.

Att området är stort och spänner över flera administrativa gränser gör att det är extra viktigt att partnerskapet känner sig väl representerat i LAG-styrelsen. Utifrån det har Leader Nedre Dalälven i tidigare programperioder haft en stor styrelse. I innevarande programperiod har detta varit reglerat till minst 21 ordinarie och 6 suppleanter, vilket är bra för spridningen geografiskt och sektorsvis, men ger en stor grupp att arbeta med då även suppleanter bjuds in till samtliga möten. Att även suppleanter bjuds in är viktigt för förståelsen av komplexiteten i leadermetoden. Hur stor styrelse Leader Nedre Dalälven ska ha i den kommande perioden kommer regleras i stadgarna, förmodligen kommer det dock endast att vara ordinarie styrelseledamöter i framtiden. Eventuellt kan en något mindre styrelse vara att föredra, men det får inte ske på bekostnad av den geografiska spridningen eller sektorernas fördelning.

De offentliga representanterna nomineras från kommunerna och övriga förslag till ledamöter tas fram av en valberedning. Valberedningen för LAG utses av föreningsstämman. I valberedningen finns en representant från varje kommun, för att säkerställa god lokalkännedom och ett brett nätverk inom området. LAG strävar efter en jämn kompetens-, köns-, åldersfördelning samt god fördelning mellan sektorerna även inom valberedningen. Personerna i valberedningen ska ha ett brett lokalt kontaktnät och utbildas av leaderpersonalen i leadermetoden och i Leader Nedre Dalälvens strategi innan nomineringsarbetet startar. Valberedningens uppgift är att tillsammans nominera ett antal personer till LAG-styrelsen. Utifrån de krav som ställs på LAG-styrelsens totala sammansättning är valberedningens interna samverkan av avgörande betydelse.

Leader Nedre Dalälven strävar efter en representativ LAG-styrelse med jämn köns- och åldersfördelning och mångfald. Vidare behöver LAG-styrelsen ha ett stort kontaktnät, god lokal förankring och sammantaget en bred kompetens inom en stor bredd av områden, som bland annat arbetsgivarfrågor, juridik, företagande, ekonomi, jordbruk, fiske, miljö, strategins övergripande principer och Agenda 2030. LAG-ledamöterna ska vara representanter både för sin medlemsorganisation i Leader Nedre Dalälven och för hela sin sektor.

Som medlemmar i föreningen Leader Nedre Dalälven godkänns organisationer, föreningar och företag. Samtliga föreningsmedlemmar har en röst på stämman, som är föreningens högsta beslutande organ. Samtliga ledamöter i LAG-styrelsen ska representera en medlem i föreningen Leader Nedre Dalälven. LAG-styrelsen är beslutsmässig om mer än hälften av ordinarie LAG-ledamöterna är närvarande och föreningen tillämpar enkel majoritet i besluten.

En stor LAG-styrelse med många ledamöter har både för- och nackdelar. Med många ledamöter underlättas den lokala förankringen i hela området och det finns många personer att engagera i olika delar av verksamheten. Det finns också många personer som kan bistå med olika delar av det sammanlagda behovet av kunskaper och kompetenser i styrelsen. Nackdelen kan vara att det personliga ansvaret för verksamheten inte blir lika tydligt när styrelsen har många ledamöter. LAG-ledamöterna ska vara väl insatta i leadermetoden och i Leader Nedre

Dalälvens verksamhet, väl pålästa inför LAG-möten och inte minst viktigt, representera Leader Nedre Dalälven i olika lokala forum och arbeta aktivt för att genomföra strategin. Det är viktigt att rekrytera personer till LAG-styrelsen som både har ett tydligt intresse för den lokala utvecklingen i området och tid att arbeta aktivt och engagerat med leaderverksamheten.

LAG-styrelsen är ansvarig för att driva verksamheten i enlighet med den lokala utvecklingsstrategin och att verka för att nå målen i strategin. Styrelsen har även arbetsgivaransvaret. Det är styrelsen som fattar beslut om vilka projekt som ska prioriteras i området, i enlighet med strategins mål och vision. Ordförande och vice ordförande utgör ett presidium som ansvarar för bland annat arbetsgivarrollen och vissa föreningsrelaterade frågor. Därutöver kan LAG-styrelsen till exempel utse mindre arbetsgrupper inom olika teman i strategin eller kommittéer för paraplyprojekt. Detta förfarande, förutom att det förenklar och effektiviserar Leader Nedre Dalälvens arbete, bidrar även till att stärka engagemanget bland LAG-ledamöterna.

Leader Nedre Dalälven har i tidigare programperiod använt sig av en beredningsgrupp inför beslutsmöten. Den nya föreningen kommer att fatta beslut om stadgar där den frågan kommer att behandlas. Det arbete som styrelsen har lagt på att träffa projekten i ett tidigt skede för att ge input och förslag utifrån sin kompetens och sina nätverk för att bidra till att utveckla projekten har varit värdefullt. Detta har uppskattats både av LAG-ledamöter, kansli och projektägarna och har gett ett stort mervärde till hela processen. Detta är något som kommer att fortsätta i nästa period, precis som den kontinuerliga dialogen med projekten under hela projektiden via olika lokala LAG-ledamöter.

Utöver att fatta beslut om prioritering av projekt i Leader Nedre Dalälven är LAG-ledamöternas viktigaste roll att föra ut och marknadsföra leadermetoden och dess möjligheter och resultat till sina lokala organisationer och nätverk.

6.3 Drift – den operativa verksamheten

Leader Nedre Dalälven styrs av LAG-styrelsen vars arbete leds av en ordförande som har ett övergripande ansvar för att verksamheten. Under ledning av LAG-styrelsen finns ett utvecklingskontor med kapacitet att utföra arbetet i linje med strategi, riktlinjer och regelverk. För att säkerställa att arbetet med den operativa verksamheten sker på ett korrekt, rättssäkert och transparent sätt kommer tydliga lednings- och styrningsdokument att arbetas fram.

Kontoret leds av en verksamhetsledare med personalansvar för övrig personal. Drift av leaderkontor kräver minst 1,5 tjänst men i realiteten behövs fler personer och kompetenser än så. För att kunna genomföra strategin och uppnå dess mål behöver LAG ha tillgång till olika kompetenser på utvecklingskontoret. Verksamhetsledning, handläggning, ekonomi och administration är en grundläggande förutsättning för arbetet. Coachning och rådgivning till projektägare är en annan viktig funktion för att Leader Nedre Dalälven skall kunna vara det utvecklingskontor för landsbygdsutveckling som vi behöver. Projektledning inom olika

områden så som ungdomsverksamhet och paraplyprojekt kommer att vara nödvändigt såväl som kompetens inom kommunikation, besöksnäring och hållbar utveckling.

Då Leader Nedre Dalälven delar kontor och personal med NeDa (Nedre Dalälvens Intresseförening och Utvecklings AB) och biosfärkontoret finns det stora samordningsfördelar när det gäller de många olika funktioner och kompetenser beskrivna ovan. Det är dock viktigt att minst två personer på utvecklingskontoret har kunskaper och kompetens inom handläggningen för att minska sårbarheten inom detta område.

För att säkerställa en god lokal närvaro i området har LAG-ledamöterna med sin lokala kännedom en mycket viktig roll. Deras sammantagna kontaktnät och lokala förankring i områdets kommuner, föreningsliv och näringsliv är betydelsefulla förutsättningar för ett framgångsrikt arbete.

Utöver arbetet med ordinarie drift av leaderkontor kommer LAG att driva egna projekt för att förbättra möjligheterna att nå målen i strategin. Det kan exempelvis vara projekt riktade till ungdomar något som Leader Nedre Dalälven har goda erfarenheter av sedan tidigare. Det kan även röra sig om paraplyprojekt med olika tematiska inriktningar. Dessa små projekt fungerar även som marknadsföring för leadermetoden ute i bygderna. Internationella samverkansprojekt är ett annat område där LAG själva kommer att driva projekt tillsammans med andra LAG.

Leader Nedre Dalälven delar kontor och personal med NeDa och Biosfärkontoret sedan många år tillbaka och kontoret fungerar redan som ett utvecklingskontor för landsbygdsutveckling i området. Kontoret är beläget i Gysinge i Sandvikens kommun och ligger centralt placerat i området. Vi tror att det är viktigt med en fysisk plats där personal och aktörer kan mötas. Under perioden 2023 – 2027 ser vi dock stora effektiviseringsfördelar med att även ha vissa möten digitalt nu när den digitala mognaden har ökat som en effekt av pandemin. Då vi har ett stort geografiskt område med många kommuner och regioner är det inte minst viktigt för delaktigheten, vilket vi har sett under pandemin faktiskt har ökat i och med möjligheterna att träffas digitalt. Bristen på personliga fysiska möten både på kontoret och ute på plats hos projektägarna har lett till att kommunikation och innehåll inte hållit samma kvalitet. Vi kommer att prioritera att få till en bra mix mellan fysiska och digitala möten.

Vi kommer även att samverka med våra närmaste leaderområden för att stötta varandra i händelse av oväntade avbrott, till exempel långvarig sjukdom, för att bli mindre sårbara. Dialog med närliggande leaderområden kring dessa frågor har påbörjats.

7 Uppföljning och utvärdering

LAG kommer att följa upp och utvärdera strategin löpande, för att utveckla en kontinuerlig lärandeprocess för LAG-styrelsen och kansli samt på så sätt säkerställa en god måluppfyllelse.

Leaderkontoret kommer att ha en kontinuerlig dialog med projekten under hela projektiden och göra löpande uppföljningar av hur projekten framskrider. För att LAG-styrelsen skall få samma kontinuerliga lärande samt ta del av projektens aktiviteter och resultat kommer lokala LAG-ledamöter att i mindre grupper besöka pågående projekt varje år. Detta både för att skapa sig en uppfattning av hur projekten fortlöper, men även för att kunna bistå projekten med goda råd och inspel under projektiden. Hela LAG-styrelsen besöker och/eller får en presentation av projekten en gång under pågående projekttid eller efter avslut för ett gemensamt lärande i LAG.

Vid årets sista LAG-möte görs en självvärdering av året som gått. Där tittar vi bland annat på vilka projekt som har beviljats, hur de har nått upp till sina mål samt hur väl de sammantaget lever upp till målen i strategin. LAG-styrelsen kommer även att följa upp hur väl samverkan med andra aktörer och program har fungerat under året. Med denna kontinuerliga uppföljning och utvärdering kan LAG få en god överblick i hur väl arbetet fortlöper och bedöma om det är något som behöver förändras, i arbetssätt eller prioriteringar.

Leader Nedre Dalälven vill fokusera på Leaders mjuka värden, mervärden och synergieffekter. Vi har för avsikt att lägga stor vikt vid projektens slutrapporter. Där kommer vi att ha en genomgång med LAG-styrelsen och projekten i syfte att följa upp och uppmärksamma synergieffekter som kanske inte är självklara eller syns i rapporterna. Vår avsikt är även att på något sätt göra slutrapporterna mer publika genom trycksaker och digital kommunikation. Även sedan tidigare avslutade projekts effekter på längre sikt hanteras på likande sätt. Detta kommer att ske vid minst två tillfällen under programperioden, eventuellt vid gemensamma samlingar med flera projekt och andra aktörer. På så sätt sprids både inspiration och kunskap om Leader och ett lokalt lärande utanför organisationen uppstår, vilket på sikt är till gagn för utvecklingen i området.

Som en del i organisationens eget lärande kommer även en extern utvärderare att anlitas för en halvtidsutvärdering. Denna kommer primärt att titta på Leaders mervärden, vad Leader tillför och hur Leader upplevs i området. Leader Nedre Dalälven kommer inte att genomföra någon extern slututvärdering, eftersom resultatet av en slututvärdering torde ha mycket begränsad effekt på strategins genomförande under perioden 2023 – 2027. Däremot har halvtidsutvärderingen och den löpande självutvärderingen möjlighet att positivt påverka både genomförandet och måluppfyllelsen i Leader Nedre Dalälvens strategi och hinna komma till nytta inför arbetet med kommande programperiod.

Utöver de egna uppföljnings- och utvärderingsaktiviteterna kommer LAG att delta i de aktiviteter som Jordbruksverket anordnar. Årsberättelsen med kvalitetsrapport och riskanalys skickas in till Jordbruksverket varje år, på samma sätt som skett under tidigare programperioder. Dessutom ska alla leaderområden årligen sammanställa sina framsteg mot indikatorerna i en resultatrapport till Jordbruksverket. Digitala dialogmöten med Jordbruksverket kommer att hållas löpande tre gånger om året och en lärande- och utvecklingsaktivitet skall genomföras under 2025. Under 2027 planeras en nationell insamling av erfarenheter inför kommande programperiod. Sist men inte minst arrangerar

Landsbygdsnätverket årligen den nationella leaderträffen, som är mycket viktig för erfarenhetsutbyte och inspiration till förbättring av hela leaderprogrammet.